

GÜLDEN SARIYILDIZ

Οθωμανικές αιτήσεις και αιτησιογράφοι

Osmanlılar'da arzuhal ve arzuhalciler

Οθωμανικές αιτήσεις και αιτησιογράφοι

Osmanlılar'da arzuhal ve arzuhalciler

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
National Hellenic Research Foundation

Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Πρόγραμμα Οθωμανικών Σπουδών
Σεμινάριο Οθωμανικής Γλώσσας και Παλαιογραφίας
<http://www.eie.gr/nhrf/institutes/inr/structure/Course on Ottoman Language & Paleography-gr.html>

Διευθύντρια Προγράμματος: Ευαγγελία Μπαλτά
Διδάσκων Σεμιναρίου: Δημήτρης Λούπης

Η διάλεξη της Gülден Sarıyıldız

***Οθωμανικές αιτήσεις και αιτησιογράφοι
Osmanlılar'da arzuhal ve arzuhalciler***

δόθηκε στα πλαίσια του Σεμιναρίου Οθωμανικής Γλώσσας
και Παλαιογραφίας του Προγράμματος Οθωμανικών Σπουδών,
στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών την Τρίτη 11 Μαρτίου 2014

Επιστημονική και εκδοτική επιμέλεια: Ευαγγελία Μπαλτά

Σειρά: **Οθωμανική Γλώσσα και Παλαιογραφία, αρ. 1**

© Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Χορηγός Προγράμματος:

GÜLDEN SARIYILDIZ

Οθωμανικές αιτήσεις και αιτησιογράφοι
Osmanlılar'da arzihal ve arzihalçiler

Μετάφραση

Δημήτρης Λούπης

ΣΕΙΡΑ ΔΙΑΛΕΞΕΩΝ – KONFERANS SERİSİ 1
Αθήνα 2014

*Οθωμανός αιτησιογράφος (χαρακτικό)
Osmanlı arzuhalçisi (gravür)*

Περιεχόμενα / İçindekiler

Gülden Sarıyıldız – Βιογραφικό.....	6
Οι οθωμανικές αιτήσεις και οι αιτησιογράφοι.....	7
Gülden Sarıyıldız – Özgeçmiş.....	23
Osmanlılar’da arzuhal ve arzuhalciler.....	24

Η Gülden Sarıyıldız ολοκλήρωσε το διδακτορικό της με θέμα «Η οργάνωση της καραντίνας στη Χετζάζη (1865-1914)» στο Ινστιτούτο Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης το 1989. Κατά τα έτη 1995-2000 δίδαξε στην Παιδαγωγική Σχολή του Πανεπιστημίου Θράκης στην Αδριανούπολη και από το 2000 στο Τμήμα Αρχειονομίας του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης. Από το 2002-2003 ενταγμένη στο Τμήμα Διαχείρισης Πληροφοριών και Τεκμηρίων, διδάσκει Οθωμανική Γλώσσα και Παλαιογραφία, αξιοποίηση Ιστορικών Αρχειακών Πηγών, Οθωμανική Διπλωματική κ.λπ. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στα οθωμανικά αρχεία, την οθωμανική γραφειοκρατία, την οργάνωση της οθωμανικής κρατικής μηχανής και την ιστορία της οθωμανικής ιατρικής.

Δημοσιεύσεις

- *Hicaz Karantina Teşkilatı, 1865-1914* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996).
- *Sicill-i Ahvâl Komisyonunun Kuruluşu ve İşlevi, 1876-1909* (İstanbul: Der Yayınları, 2004).
- Gülden Sarıyıldız & Ayşe Kavak, *II. Abdülhamid'in Hac Siyaseti. Kaymakam M. Şakir Bey'in Layihası* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009).
- *Sokak Yazıcıları. Osmanlılarda Arzuhal ve Arzuhalciler* (İstanbul: Derlem Yayınları, 2010).
- Gülden Sarıyıldız vd. (haz.), *Prof. Dr. Nezih Aykut Armağanı* (İstanbul: Etkin Yayınları, 2011).

ΟΘΩΜΑΝΙΚΕΣ ΑΙΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΙΤΗΣΙΟΓΡΑΦΟΙ

Όπως σε κάθε εποχή και κάθε κράτος, έτσι και στην οθωμανική αυτοκρατορία οποιοσδήποτε είχε ένα αίτημα ή παράπονο, ιδιώτης ή κοινότητα, μπορούσε να κάνει χρήση του δικαιώματος του επίσημου αιτήματος, το οποίο αποστέλλονταν στην αρμόδια υπηρεσία της κρατικής μηχανής. Ο ίδιος ο οθωμανός σουλτάνος, η ανώτατη εξουσία, ενίσχυε τη λειτουργία του θεσμού του επίσημου αιτήματος σε μία προσπάθεια να ελέγξει και να διευθετήσει ζητήματα που προέκυπταν μεταξύ των υπηκόων, αλλά και να πιστοποιήσει την ορθή διεξαγωγή της διαδικασίας από τους αρμόδιους αξιωματούχους. Αυτή η λειτουργία είχε ως αποτέλεσμα να συγκροτηθούν μία σειρά φορείς, καθώς και να δημιουργηθούν αρχεία υποθέσεων που συνδέονταν μ'αυτούς. Στην οθωμανική διπλωματία, το επίσημο έγγραφο, που κατέθεταν οι ιθύνοντες προκειμένου να παράσχουν πληροφορίες για ένα ζήτημα ή να διατυπώσουν ένα αίτημα, ονομαζόταν *αρζ* (arz), δηλαδή "αναφορά". Αντίθετα τα έγγραφα, τα οποία εξέφραζαν επίσημα το θεσμό του αιτήματος και του παραπόνου των υπηκόων προς την κρατική διοίκηση, ονομάζονταν *αρζουχάλ* (αίτηση). Η λέξη arzuhal στα νομικά λεξικά ορίζεται ως «έγγραφο παραπόνου, καταγγελία ή αίτημα, το οποίο απευθύνεται στις αρχές από φυσικά ή νομικά πρόσωπα, προκειμένου να διευθετηθεί ή να διεξαχθεί δικαστική, πολιτική και διοικητική εξέταση για να αρθεί μία αδικία ή να κατοχυρωθεί ένα ατομικό ή λαϊκό δικαίωμα». Προσφεύγοντας κάποιος στην υπεύθυνη αρχή αιτούνταν την έκδοση απόφασης ή άμεσες ενέργειες για τη λήψη απόφασης προς όφελος ενός υπηκόου, μιας ομάδας ή μιας κοινότητας. Η διαδικασία του αιτήματος ομοιάζε με τη λειτουργία δίκης, καθώς εγκαλούσε για την αποκατάσταση της έννομης τάξης. Το επίσημο παράπονο κάποιου που υπέφερε ή βλάπτονταν γινόταν προφορικά ή γραπτά με αίτημα την απονομή δικαιοσύνης. Συνεπώς η αρμόδια αρχή όφειλε να απαντήσει.

Η αίτηση με τη μορφή παράκλησης και αναζήτησης προστασίας δεν συνιστούσε απλώς και μόνον έκφραση παραπόνου ούτε εξανάγκαζε την υπηρεσία, στην οποία απευθυνόταν, να απαντήσει. Ζητούσε για τον ίδιο

τον αιτούμενο ή για κάποιον τρίτο, ο οποίος έχει περιέλθει σε δυσχερή κατάσταση, την πρόκληση του ενδιαφέροντος της αρμόδιας αρχής. Αν το αίτημα ήταν προσωπικό, τότε στο τέλος του εγγράφου ο αιτών υπέγραφε υποχρεωτικά και η υπογραφή του υποστήριζε και την όλη διαδικασία του αιτήματος.

Παράπονο και αίτημα με σκοπό την έκδοση μιας διαταγής του σουλτάνου, δηλαδή η κατάθεση της αίτησης στις επίσημες αρχές, δημιουργούσε ένα πλέγμα σχέσεων της κεντρικής διοίκησης με το λαό, καθώς επίσης και ένα σύστημα μετάδοσης των πληροφοριών.

Με το πέρασμα του χρόνου η αποδοχή ενός αιτήματος ή παραπόνου των υπηκόων εξελίχθηκε για το σουλτάνο σε μία πολιτική απονομή δικαιοσύνης και χάρης, ένα είδος δώρου προς τους αιτούντες. Για το Ισλάμ, όμως, θεωρούνταν ιερό καθήκον του μονάρχη. Στο ισλαμικό δίκαιο η εξασφάλιση της δικαιοσύνης συνιστά βασικό καθήκον και υποχρέωση της χαλιφείας. Ο ηγεμόνας οφείλει να διοικεί με δικαιοσύνη και γενναιοδωρία, γεγονός που αποτελεί βασική αρχή της ευνομούμενης διοίκησης. Σε αντίθετη περίπτωση η μη απονομή δικαιοσύνης από μέρους του σουλτάνου μπορούσε να προκαλέσει ακόμα και την εκθρόνισή του. Οι θεολόγοι και οι λόγιοι του ισλαμικού κόσμου συχνά στα έργα τους προέτρεπαν τους διοικούντες να παρακολουθούν με προσοχή τα αιτήματα των υπηκόων και να δίνουν λύσεις, θεωρώντας πως αυτή η συμπεριφορά θα λειτουργήσει αποτρεπτικά όσον αφορά τη δράση ορισμένων κακόβουλων ατόμων. Στα πλαίσια της χαλιφείας, δημιουργήθηκε από τους Αββασίδες ειδικό συμβούλιο για την εξέταση αιτημάτων και παραπόνων του λαού, γεγονός που οδήγησε στην ενίσχυση του θεσμού, ο οποίος υιοθετήθηκε και από άλλα ισλαμικά κράτη. Το συμβούλιο αυτό ήταν ουσιαστικά το όργανο, στο οποίο επιλύονταν ζητήματα που προέκυπταν από την ασυμβατότητα των νόμων με το εθιμικό δίκαιο. Το σουλτανικό συμβούλιο (Dîvân-ı Hümâ-yûn), το οποίο βρισκόταν στην οθωμανική πρωτεύουσα και είχε αρχικά ως επικεφαλής τον σουλτάνο, αποτελούσε ένα από τα παραδείγματα των συμβουλίων, τα οποία λειτουργούσαν στα ισλαμικά κράτη. Οι οθωμανοί σουλτάνοι επωφελήθηκαν από αυτόν το μηχανισμό, προκειμένου να διευθετήσουν ή να παρεμποδίσουν τις αδικίες που διέπρατταν διάφορες υπηρεσίες ή άτομα, τα οποία αντιπροσώπευαν τη σουλτανική εξουσία, και να επιλύσουν τις διαφορές. Σε αυτό το πλαίσιο, ο ρόλος του σουλτανικού συμβουλίου ήταν καθοριστικός. Τα αιτήματα που γίνονταν με τη μορφή του αρζουχαλίου θεωρούνταν ότι απευθύνονταν προς το σουλτάνο και διεκπεραιώνονταν από το σουλτανικό συμβούλιο, το οποίο και τα συγκέντρωνε. Τα συμβούλια, τα οποία συγκροτούνταν στην επαρχία από τους διοικητές των βιλαετιών και των σαντζακίων, συνιστούσαν μικρογραφίες του σουλτανικού συμβουλίου. Σε αυτό απευθύνονταν αρζουχάλια με περιεχόμενο παραπόνων ή αιτήματος. Επίσης, αυτό το συμβούλιο ασχολούνταν και με δικαστικές υποθέσεις που

δεν μπορούσαν να αναλάβουν οι καδήδες, αλλά και με ορισμένες ιδιαίτερα σημαντικές υποθέσεις. Για την απρόσκοπτη απονομή της δικαιοσύνης οι αποφάσεις και διαταγές του σουλτάνου αποστέλλονταν για την εφαρμογή τους στον καδή, καθήκον του οποίου ήταν ο συνδυασμός του ιερού και το κοσμικού δίκαιου, η *σαρία* και οι *κανούν*, λαμβάνοντας υπόψη τις κατά τόπους συνθήκες προκειμένου να εφαρμοστεί μία αδέκαστη και ισορροπημένη απόφαση. Οι καδήδες όφειλαν οπωσδήποτε να εφαρμόζουν τις αρχές του δικαίου. Στην κλασική οθωμανική περίοδο δεν υπήρχε δυνατότητα έφεσης, ωστόσο, αν υπήρχαν υποψίες για την απόφαση, τότε ο αιτών κατέφευγε στο σουλτανικό συμβούλιο. Το συμβούλιο ερευνούσε την υπόθεση και ζητούσε εκ νέου από τον καδή να τη μελετήσει ή την έστειλε σε άλλο δικαστήριο ή αποφαινόταν άμεσα το ίδιο. Αν χρειαζόταν το συμβούλιο, λειτουργώντας ως το ανώτατο δικαστήριο, έλεγχε τις αποφάσεις των καδήδων σε περίπτωση ατελέσφορου αιτήματος. Ο καθένας είχε το δικαίωμα να ζητήσει από το σουλτάνο να εξετάσει το αίτημά του ακόμα και μετά την απόφαση του σουλτανικού συμβουλίου. Έτσι, λοιπόν, μπορούμε να πούμε ότι το σουλτανικό συμβούλιο στην Ισταμπούλ είχε το ρόλο του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου. Σε περιπτώσεις παραπόνων για τους ιεροδικαστές και αντιρρήσεων όσον αφορά τις αποφάσεις του δικαστηρίου, οι υποθέσεις ερευνούνταν ενώπιον του μεγάλου βεζύρη από τους ανώτερους δικαστικούς λειτουργούς (καζασκέρηδες) και, σε περίπτωση που χρειαζόταν, πραγματοποιούνταν εκ νέου η δίκη με τη μορφή της “ακροαματικής διαδικασίας” (*huzur muâfaalari*). Ας σημειωθεί λοιπόν ότι τόσο το σουλτανικό συμβούλιο, όσο και οι “ακροαματικές διαδικασίες” δεν αποτελούσαν δευτεροβάθμιο δικαστήριο, αλλά διοικητικός μηχανισμός ελέγχου των ιεροδικαστών. Τα δικαστήρια που συστήθηκαν μετά το Τανζιμάτ αναλάμβαναν όλες τις υποθέσεις που παλαιότερα οδηγούνταν στο σουλτανικό συμβούλιο και τα περιφερειακά συμβούλια.

Ο λαός μπορούσε να καταθέσει τα αιτήματά του απευθείας στο σουλτάνο, χωρίς να προσφύγει στο σουλτανικό συμβούλιο, εφόσον το επέτρεπαν οι συγκυρίες. Οι σουλτάνοι δέχονταν τα αιτήματα του λαού καθώς πήγαιναν για την προσευχή της Παρασκευής, κατά την εκστρατεία, το κυνήγι, αλλά και κατά τους διάφορους περιπάτους τους στην Ισταμπούλ ή αλλού. Όσο πιο πολύ επέτρεπε να γίνεται αυτό ο σουλτάνος, τόσο πιο δίκαιος θεωρούνταν από το λαό. Καθώς ήταν η ανώτερη αρχή απονομής δικαιοσύνης, όλα τα μέλη της κοινωνίας μπορούσαν να προσφύγουν σε αυτόν, ατομικά ή ομαδικά, προκειμένου να αποδοθεί δικαιοσύνη. Οι ιστορικές πηγές και τα έγγραφα δείχνουν πως οι αιτούντες και οι παραπονούμενοι επανειλημμένα έδιναν τις αιτήσεις τους στο σουλτάνο, το μεγάλο βεζύρη και στους άλλους αξιωματούχους. Μερικές φορές μάλιστα, το ίδιο αίτημα δίνονταν σε περισσότερους του ενός παραλήπτες, ενώ κατά

την ύστερη περίοδο της αυτοκρατορίας η αίτηση μπορούσε να αποσταλεί στους παραλήπτες και ταχυδρομικώς.

Στην οθωμανική κοινωνία οι συγκεκριμένες αιτήσεις (αρζουχάλ) μπορούσαν να κατατεθούν για οποιοδήποτε λόγο. Συνήθως αφορούσαν παράπονα για την απονομή δικαιοσύνης, αιτούνταν θέση εργασίας ή χρηματικό ποσό, την αποκατάσταση ενός λάθους ή δήλωναν την πενία κάποιου. Οι κάτοικοι ενός χωριού, μιας κωμόπολης, μια συντεχνία, αγρότες, ιμάμηδες, ουλεμάδες, δάσκαλοι, μαθητές, μέλη μιας οικογένειας έστελναν ένα κοινό αίτημα σε ένα αρζουχάλι. Όπως ο λαός, έτσι και οι συγγενείς ενός κρατικού αξιωματούχου, οι σύζυγοί του, τα αδέρφια του, αλλά και οι πρίγκηπες του οθωμανού σουλτάνου, μπορούσαν να στείλουν ένα αίτημα, με σκοπό την αποκατάσταση μιας αδικίας σε βάρος τους.

Από όποιον και αν προερχόταν η αίτηση, οι κρατικοί υπάλληλοι όφειλαν να μελετήσουν σοβαρά το αίτημα και να φροντίσουν να γίνουν όλες οι απαραίτητες ενέργειες για να ληφθούν οι πολιτικές ή διοικητικές αποφάσεις που θα οδηγούσαν στην επίλυση του ζητήματος. Σε κοινές αιτήσεις του λαού, τα λεγόμενα *μαχζάρ*, τα οποία είναι αρζουχάλ με πολλές υπογραφές αιτούντων, οι υπήκοοι συχνά παραπονούνταν για τους αγιάνηδες, τους τοπικούς άρχοντες, και ζητούσαν από το σουλτάνο να τους απαλλάξει από αυτούς. Ο καθηγητής Χαλίλ Ινάλτζικ αξιολογεί το γεγονός αυτό ως συμμετοχή του λαού στη διοίκηση τους κράτους. Θεωρείται μάλιστα ότι όσο ανεπτυγμένη είναι η κουλτούρα των αιτημάτων σε μία κοινωνία, τόσο περισσότερη εμπιστοσύνη αισθάνεται η κοινωνία αυτή προς τη διοίκηση.

Στο Οθωμανικό Αρχείο της Πρωθυπουργίας στην Ισταμπούλ υπάρχουν αμέτρητα αρζουχάλ για πληθώρα ζητημάτων προερχόμενα από την πρωτεύουσα, αλλά και από κάθε γωνιά της επικράτειας, σταλμένα από πλούσιους και φτωχούς, μουσουλμάνους και μη μουσουλμάνους, άνδρες και γυναίκες. Επίσης υπάρχουν αρζουχάλ τα οποία απευθύνονταν προς υπηρεσίες της περιφέρειας. Μεταξύ των εγγράφων που σώζονται στο Οθωμανικό Αρχείο της Πρωθυπουργίας υπάρχουν και αρκετές αιτήσεις, καθώς και περιλήψεις αιτήσεων, οι οποίες αποδεικνύουν ότι το δικαίωμα της κατάθεσης αίτησης αναγνωριζόταν για όλους τους υπηκόους που ζούσαν στην οθωμανική επικράτεια. Εκτός από τα λυτά έγγραφα αρζουχάλ καταγράφονταν και σε σειρές καταστίχων όπως τα *Κατάστιχα Παραπόνων* (*Şikâyet Defterleri*), αλλά και τα *Κατάστιχα Σημαντικών Υποθέσεων* (*Mühimme Defterleri*) του σουλτανικού συμβουλίου, καθώς και τα *Ιεροδικαστικά Κατάστιχα* (*Kadı Sicilleri*). Οι αιτήσεις αυτές είναι πηγή σημαντικών πληροφοριών για την κοινωνική έρευνα και δίνουν τη δυνατότητα, με ορισμένους περιορισμούς, να γνωρίσουμε λεπτομέρειες της κοινωνικής ζωής των Οθωμανών.

Μετά το Τανζιμάτ, το γεγονός ότι οι σουλτάνοι εμφανίζονταν συχνότερα στο λαό και είχαν περισσότερες επαφές με αυτόν, συνετέλεσε

ώστε οι υπήκοοι να δίνουν τα αιτήματά τους απευθείας στο σουλτάνο, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί αύξηση. Αμέτρητα αρζουχάλ δίνονταν στο σουλτάνο κατά την τελετή της Παρασκευής, κατά την προσευχή στις θρησκευτικές γιορτές, στις επίσημες τελετές, σε επισκέψεις σε ιδρύματα, όπως σχολεία, στρατώνες, νοσοκομεία, τεμένη, τεκκέδες, αλλά και σε προσκυνήματα, σε περίπτερα αναψυχής, σε επισκέψεις στην επαρχία. Την εποχή αυτή η θεματολογία των αιτήσεων εμφανίζει μεγάλη ποικιλία, καθώς κατατίθενται αρζουχάλ που εμπεριέχουν παράπονα, θέματα σχετικά με τη φορολογία και το ύψος της, τη συγγραφή βιβλίων, την έκδοση μεταφράσεων, την άδεια για την έκδοση εφημερίδων, την άδεια άσκησης εμπορικών δραστηριοτήτων, θέματα κοινοτήτων σχετικά με την εκπαίδευση και το εμπόριο κλπ. Ακόμη για ζητήματα όπως οι μισθοί, η διεκδίκηση θέσης εργασίας και αξιώματος, η διεξαγωγή δίκης, η απονομή αμνηστίας, η επιβολή προστίμων, η διανομή περιουσίας, η ανέγερση εκκλησίας, η επισκευή ή ανέγερση σχολείου, ο διορισμός διδακτικού προσωπικού, η κατασκευή και επισκευή δρόμου, γέφυρας, κρήνης, αλλά και θέματα υγείας και ασφάλειας ζωής και περιουσίας των υπηκόων. Πέραν των συνηθισμένων θεμάτων που καλύπτουν οι αιτήσεις, εντοπίζονται και κάποια με ασυνήθιστα ζητήματα, όπως ένα αρζουχάλ μιας ομάδας ουλεμάδων, οι οποίοι ζητούν ιερό πολέμο κατά της Ρωσίας πριν από τον Κριμαϊκό Πόλεμο. Ακριβώς όπως οι οθωμανοί υπήκοοι, έτσι και οι ξένοι μπορούσαν να καταθέσουν αρζουχάλ για διάφορους λόγους, όπως για παράδειγμα για να εκφράσουν τις ευχαριστίες τους σε μία χάρη που τους δόθηκε, για να ζητήσουν βοήθεια ή να διατυπώσουν κάποιο παράπονο ή ακόμα και να ζητήσουν την παραχώρηση ενός προνομίου. Δίπλα σε αιτήματα προς το σουλτάνο από μέρους αξιωματικών, δασκάλων, γιατρών, καλλιτεχνών και ειδικών, οι οποίοι ζητούν εργασία, αύξηση μισθού ή καταθέτουν τις ευχαριστίες τους, απαντώνται και αρζουχάλ Ιρλανδών, με ευχαριστίες στον σουλτάνο για τη βοήθειά του προς το λαό της Ιρλανδίας κατά το μεγάλο λιμό. Το περιεχόμενο των αιτήσεων που απευθύνεται προς το σουλτάνο, αλλά και τους διάφορους αξιωματούχους, δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφορές. Η αποδοχή των αιτήσεων και η αξιολόγησή τους περιλαμβάνονται στα βασικά καθήκοντα του σουλτανικού συμβουλίου, του συμβουλίου της Παρασκευής και των συμβουλίων της περιφέρειας. Το σουλτανικό συμβούλιο, το σημαντικότερο εκτελεστικό όργανο της οθωμανικής κρατικής διοίκησης από τα μέσα του 15^{ου} έως το πρώτο μισό του 18^{ου} αιώνα, ήταν συμβούλιο, το οποίο συνεργόταν στο σημείο όπου βρισκόταν ο σουλτάνος και λάμβανε αποφάσεις διοικητικού, πολιτικού και δικαιοκτικού χαρακτήρα στο όνομά του. Ο καθένας ανεξαρτήτως κοινωνικής θέσης, ηλικίας, θρησκευματος και φύλου μπορούσε αυτοπροσώπως ή μέσω αίτησης να απευθυνθεί προς το σουλτανικό συμβούλιο.

Το σουλτανικό συμβούλιο όφειλε να αξιολογήσει όλες τις αιτήσεις. Οι αποφάσεις που εξέδιδαν οι καδήδες στα πλαίσια του ισλαμικού δικαίου θεωρούνταν οριστικές. Ωστόσο, όσοι θεωρούσαν την εκδοθείσα απόφαση άδικη, μπορούσαν να προσφύγουν στο σουλτανικό συμβούλιο, το οποίο τη μελετούσε, και, σε περίπτωση που την έκρινε άδικη, την ακύρωνε και την έστελνε εκ νέου στον καδή, προκειμένου να εκδώσει αυτός την οριστική απόφαση. Το συμβούλιο ασχολούνταν αρχικά με τις σημαντικές υποθέσεις του κράτους και στη συνέχεια εξέταζε τα αιτήματα των υπηκόων. Οι αιτούντες, οι ενάγοντες και οι κατηγορούμενοι των υποθέσεων αυτών τοποθετούνταν σε σειρά από τους λεγόμενους λοχίες του συμβουλίου. Έως τον 17^ο αιώνα τα σχετικά έγγραφα διαβάζονταν από τον αρμόδιο αξιωματούχο, το λεγόμενο ρεϊσουλκιουττάμπ, ο οποίος στεκόταν όρθιος, ενώπιον του μεγάλου βεζύρη. Από τα μέσα του 17ου αιώνα το καθήκον αυτό ανέλαβαν αξιωματούχοι, οι οποίοι ονομάζονταν τεζκιρετζί. Δύο τεζκιρετζί στέκονταν όρθιοι με τον ίδιο τρόπο και διάβαζαν με καθορισμένο πρωτόκολλο τις αιτήσεις και στο όνομα του μεγάλου βεζύρη έγραφαν πάνω στις αιτήσεις την απόφαση (*buyguldu*, 'διετάχθη'). Ο αρχιλοχίας λάμβανε πάλι πάνω στα έγγραφα την ένδειξη της διεκπεραίωσης *sah* από τον τεζκιρετζί, οπότε το αρζουχάλ αποκτούσε την ισχύ φερμανίου και τα δικαστήρια όφειλαν να δεχτούν σε ακρόαση τους αιτούμενους και να εκδώσουν αποφάσεις. Οι λοχίες του συμβουλίου, εκτελώντας καθήκοντα δικαστικού κλητήρα, συνόδευαν τους αιτούντες στο δικαστήριο, περίμεναν να εκδοθεί η απόφαση και την κατέθεταν στους ενάγοντες. Τα ίδια, επίσης, καθήκοντα διεκπεραίωναν και οι αιτησιογράφοι. Η απόφαση του δικαστηρίου επανερχόταν στον αρχιλοχία και λάμβανε την ένδειξη 'προς εφαρμογή' (*mucebince amel*). Η διαδικασία αυτή γινόταν για να διευκολύνει τη δίκη, που κανονικά έπρεπε να εκτελέσει ο μεγάλος βεζύρης. Χωρίς την έγκριση του τελευταίου, το δικαστήριο δεν μπορούσε να εκδώσει απόφαση. Τέλος, το αποτέλεσμα ανακοινωνόταν στον αιτούντες. Με απόφαση που εκδόθηκε το 1839 οι αιτούντες όφειλαν οι ίδιοι να καταθέτουν τα αιτήματά τους και να παρακολουθούν τη διαδικασία, ενώ σε περίπτωση θρησκευτικού ή νομικού κωλύματος όφειλαν να ορίζουν αντιπροσώπους. Αυτό είχε σκοπό να εφαρμόζονται ορθά οι θρησκευτικές και δικαιοακές αρχές χωρίς τη διαμεσολάβηση αντιπροσώπων, οι οποίοι θα μπορούσαν να μετέλθουν δικονομικά τεχνάσματα. Τα αιτήματα που κατατίθενταν στο Παλάτι και την Υψηλή Πύλη εκ μέρους των εναγόντων, προωθούνταν προς τους αρμόδιους, ενώ η Υψηλή Πύλη είχε προσλάβει προσωπικό για να διεκπεραιώνει αυτή τη διαδικασία. Κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα οι αποφάσεις με βάση το ισλαμικό δίκαιο είχαν μερικώς εκκοσμηκευθεί, οπότε για τη λειτουργία της διαδικασίας αυτής ιδρύθηκαν νέα συμβούλια ευρωπαϊκού τύπου και η εφαρμογή των αποφάσεων δεν περνούσε από το

παραδοσιακό δικαστήριο του καδή, το σουλτανικό συμβούλιο και το συμβούλιο του μεγάλου βεζύρη.

Το 1876 με το πρώτο οθωμανικό σύνταγμα (Kanûn-i Esâsî), το δικαίωμα του αιτήματος και του παραπόνου εμφανίζεται για πρώτη φορά στην τουρκική ιστορία σε νομικό κείμενο. Ο λαός εκτός από τις αιτήσεις προς το σουλτανικό συμβούλιο έδινε με ποικίλους τρόπους αρζουχάλ και προς τον ίδιο το σουλτάνο. Οι πιο σημαντικές ευκαιρίες για την παράδοση ενός τέτοιου αιτήματος δίνονταν κατά την μετακίνησή του στο τζαμί για την προσευχή της Παρασκευής, κατά τις επίσημες εξόδους και επισκέψεις του ή την παρέλαση των δώρων προς τις Ιερές Πόλεις (Sürre-i Hümayûn). Στα ισλαμικά κράτη το κήρυγμα στην προσευχή της Παρασκευής διαβαζόταν στο όνομα του σουλτάνου, ως αναγνώριση της ηγεμονίας του και ο σουλτάνος προσεύχονταν μαζί με τους υπηκόους του στο τζαμί. Οι οθωμανοί σουλτάνοι, ήδη από την κλασική περίοδο της αυτοκρατορίας, επισκέπτονταν ένα τέμενος, προκειμένου να τελέσουν την προσευχή της Παρασκευής. Κατά τη διάρκεια της προσευχής αυτής πραγματοποιούνταν και μία τελετή, η οποία είχε θρησκευτικό, κοινωνικό, πολιτισμικό και νομικό χαρακτήρα. Κατά την είσοδο και την έξοδο του σουλτάνου από το τζαμί, καθώς και κατά τη διάρκεια της τελετής αυτής, του εγχείριζαν τις αιτήσεις τους οι ίδιοι οι ενδιαφερόμενοι. Από τον 16^ο έως το 18^ο αιώνα οι σουλτάνοι για την προσευχή της Παρασκευής επισκέπτονταν καταρχάς την Αγία Σοφία, αλλά και τα τεμένη Bayezid, Süleymaniye, Sultan Ahmed, Eyüp Sultan. Από τα τέλη του 18^{ου} αι. επισκέπτονταν και τα τζαμιά Tophane, Kılıç Ali Paşa, Nusretiye, Fındıklı Molla Çelebi, Dolmabahçe, Beşiktaş Sinan Paşa, Mecidiye και Ortaköy, Yıldız Hamidiye, Abbas Ağa, Çorlulu Ali Paşa, Sultan Selim, Kuleli, Anadolu Hisarı, στο Σκούταρι τα τεμένη Mihrimah Sultan, Atik Vâlide, İskele Vâlide Sultan, Ayazma και Selimiye. Ο σουλτάνος Αμπντουλμετζίτ κάθε Παρασκευή πήγαινε σε διαφορετικό τζαμί. Παλαιότερα οι σουλτάνοι επισκέπτονταν έφιπποι τα τζαμιά, από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, όμως, πήγαιναν με άμαξα.

Ξένοι επισκέπτες περιγράφουν στα απομνημονεύματά τους από την παραμονή τους στην οθωμανική αυτοκρατορία ότι, όσοι πίστευαν πως δεν έλαβαν δικαιοσύνη από τους καδήδες ή το σουλτανικό συμβούλιο προσπαθούσαν, ως ύστατη προσπάθεια, να δώσουν οι ίδιοι την αίτησή τους στο σουλτάνο. Τον περίμεναν να περάσει και καρφώνοντας στην άκρη ενός καλαμιού την αίτηση προσπαθούσαν να τον προσεγγίσουν για να του την επιδώσουν. Κάποιοι που δεν μπορούσαν να προσεγγίσουν το σουλτάνο, διαμαρτύρονταν βάζοντας φωτιά σε ένα κομμάτι ύφασμα το οποίο τοποθετούσαν πάνω σε κοντάρια, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο ότι είχαν να εκφράσουν ένα παράπονο και ότι ήταν δύσκολο να προσεγγίσουν τον σουλτάνο. Άνθρωποι κάθε κοινωνικής τάξης και κάθε εθνοτικο-θρησκευτικής ομάδας είχαν το δικαίωμα να κάνουν χρήση του αρζουχάλ. Ο προτεστάντης Stephan Gerlach περιγράφει πως πολλές φορές τις

Παρασκευές ο σουλτάνος Σελίμ Β' ήταν αποδέκτης αιτημάτων μουσουλμάνων, χριστιανών και Εβραίων, οι οποίοι περίμεναν σε δύο σειρές. Όταν πλησίαζε ο σουλτάνος, τον προσκυνούσαν και άπλωναν τα χέρια τους με τις αιτήσεις προς το μέρος του, ενώ αξιωματούχοι τις συγκέντρωναν. Με διαταγή του σουλτάνου οι αιτήσεις δίνονταν αργότερα στο μεγάλο βεζύρη για να ακολουθηθεί η διαδικασία διεκπεραίωσής τους. Αν κάτι δεν γινόταν σωστά ο σουλτάνος επέπληττε και τιμωρούσε τους αξιωματούχους. Γι' αυτό και σε παρόμοιες συγκεντρώσεις υπηκόων, οι μεγάλοι βεζύρηδες προσπαθούσαν να περιορίσουν την εισροή μεγάλου αριθμού αιτήσεων. Κατά τον ύστερο 18^ο αι. στην προσευχή της Παρασκευής υπάλληλοι κυκλοφορούσαν μεταξύ των υπηκόων και συνέλεγαν τις αιτήσεις και κατόπιν τις κατέγραφαν σε καταλόγους με σύντομη περίληψη για την ταχύτερη διεκπεραίωσή τους.

Κάθε χρόνο την περίοδο του ιερού προσκυνήματος γινόταν μία τελετή με σκοπό την αποστολή των σουλτανικών δώρων προς τις ιερές πόλεις της Μέκκας και της Μεδίνας, οπότε ο οθωμανός σουλτάνος, ως υπηρέτης της Μέκκας και της Μεδίνας (Hadimü'l-Haremeyn), έστελνε χρήματα και δώρα στον λαό της Χετζάζης. Με αυτή την ευκαιρία κατά την εθμική παρέλαση ο σουλτάνος λάμβανε πάλι απευθείας τις αιτήσεις των υπηκόων του. Και σε αυτή την περίπτωση συγκεντρώνονταν οι περιλήψεις των αιτήσεων και δίπλα σε αυτές με κόκκινο μελάνι γράφονταν οι αντίστοιχες αποφάσεις.

Οι αιτήσεις που συγκεντρώνονταν κατά τις εξόδους του σουλτάνου στην Ισταμπούλ κατά την ύστερη περίοδο ήταν πολυάριθμες. Για παράδειγμα, όταν ο Αμπντουλχαμίτ Β' επισκέφθηκε το παλάτι του Τοπκαπί, για να προσκυνήσει τον Ιερό Μανδύα του Προφήτη, το μήνα Ραμαζάν του έτους 1890 κατά τη μετακίνησή του από και προς το Παλάτι αυτό, έλαβε μερικές εκατοντάδες αιτήσεις. Μερικές φορές κάποιιοι χωρίς να ακολουθήσουν τους κανόνες έριχναν στη σουλτανική άμαξα τις αιτήσεις τους. Αυτό όμως θεωρούνταν προσβολή για το σουλτάνο και συνιστούσε απειλή, όσον αφορά την ασφάλεια του δρόμου απ' όπου περνούσε η άμαξα. Επίσης, κάποιιοι, οι οποίοι επιθυμούσαν να παραδώσουν τις αιτήσεις τους στο σουλτάνο κατά τη διάρκεια της τελετής, προκαλούσαν αναστάτωση, σπρώχνοντας το πλήθος και βαδίζοντας προς την άμαξα του. Αυτές οι κινήσεις ελέγχονταν αυστηρά και μπορούσαν να προκαλέσει την τιμωρία των υπευθύνων.

Οι οθωμανοί σουλτάνοι, οι οποίοι εκτός από τις εκστρατείες και τα οργανωμένα κυνήγια δεν περιόδευσαν στη χώρα, από το 19^ο αι. άρχισαν να πραγματοποιούν περιοδείες και στο εσωτερικό της χώρας, προκειμένου να συναντήσουν από κοντά τους υπηκόους τους. Πρώτος που έδωσε πολιτική και κοινωνική έμφαση σε αυτή τη δραστηριότητα ήταν ο Μαχμούτ Β'. Αυτός πριν την ανακοίνωση των μεταρρυθμίσεων του Χαττ-ι Χουμαγιούν του Γκιουλχανέ, έκανε αρκετά ταξίδια με σκοπό να έρθει σε επαφή με τους

εκπροσώπους των κοινωνικών τάξεων αναβιώνοντας το πρότυπο του χαλίφη Ουμάρ. Η περίοδος λοιπόν του Μαχμούτ Β' είναι εποχή, κατά τη διάρκεια της οποίας για πρώτη φορά ο σουλτάνος περιόδευε στο εσωτερικό της χώρας, προκειμένου να αναπτύξει απευθείας σχέσεις με το λαό και να δημιουργήσει θετική εικόνα στην κοινή γνώμη. Έτσι, άκουγε απευθείας τα παράπονα των υπηκόων και έβλεπε ο ίδιος τον τρόπο ζωής τους. Στα ταξίδια αυτά πρόσφερε δώρα στους φτωχούς και διέταζε την επισκευή τζαμιών, στρατώνων, νοσοκομείων, γεφυρών, κρηνών, σχολείων, χανιών, χαμάμ και υδροδοτήσεων, όπου έλεγχε ό,τι χρειαζόταν. Το πρώτο ταξίδι του έγινε τον Ιανουάριο του 1830 στη Ραιδεστό και τη Συλήμβρια, ενώ τον Ιούνιο του 1831 επισκέφθηκε την Καλλίπολη, όπου συνάντησε τους επικεφαλής της μουσουλμανικής και των άλλων κοινοτήτων, πραγματοποίησε δωρεές στους πένητες και μοίρασε δώρα στους υπηκόους. Πριν φύγει από την Καλλίπολη πέρασε από την κεντρική λεωφόρο και την αγορά και συμμετείχε στην προσευχή της Παρασκευής. Από εκεί επέστρεψε στην Πόλη με πλοίο και την επόμενη μέρα μετέβη στην Αδριανούπολη. Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του χαιρετούσε με υπόκλιση το λαό που είχε συγκεντρωθεί για να τον υποδεχτεί και αντιμετώπιζε τους πάντες χωρίς διακρίσεις, με αποτέλεσμα να κερδίσει τη συμπάθεια των φτωχών. Στην Αδριανούπολη επισκέφθηκε το τζαμί Σελμιγιέ και την αγορά του Αλή πασά, όπου συναντήθηκε με τους ντόπιους, στους οποίους πρόσφερε δώρα. Κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του τέλεσε την προσευχή της Παρασκευής στο τέμενος Üç Şerefeli επευφημούμενος από όλες τις κοινωνικές τάξεις και κατόπιν επέστρεψε στην Πόλη. Το Σεπτέμβριο του 1833 επισκέφθηκε την Κίο και τη Νικομήδεια στην περιοχή του Μαρμαρά, ενώ τον Απρίλιο του 1837 τη Βάρνα, το Σούμνου, τη Σιλίστρια, το Ρουστσούκ και το Τίρνοβο, όπου συναντήθηκε με τους τοπικούς διοικητές, τους άρχοντες, τους μητροπολίτες, τους κοτζαμπάσηδες, τους αξιωματούχους και απλό κόσμο, και μοίρασε δώρα στους φτωχούς και τους μαθητές. Συναντήθηκε επίσης και με τους βοεβόδες της Βλαχίας και της Μολδαβίας. Από το ταξίδι του αυτό στα Βαλκάνια έλαβε πολλές αιτήσεις, για τις οποίες μερίμνησε.

Επίσης, στα πλαίσια της εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ, ο σουλτάνος Αμπντουλμετζίτ ταξίδεψε, όπως και ο προκάτοχός του άλλωστε, για να επιβλέψει τις αλλαγές στην οθωμανική επικράτεια. Στις 25 Ιουνίου 1844 επισκέφθηκε τη Νικομήδεια, τα Μουδανιά, την Προύσα, την Καλλίπολη και τη Λέσβο, όπου επιθεώρησε τα τεμένη, τα θρησκευτικά κτήρια, τα δημόσια κτήρια, τις καλλιεργούμενες γαίες και τα εργοστάσια, ενώ προσέφερε αξιώματα στους υπαλλήλους και δώρα σε όσους του κατέθεσαν αιτήσεις. Για να συγκεντρώνει τις αιτήσεις είχε μαζί του δύο σεντούκια, που ονομάζονταν «σεντούκια των αρζουχάλ». Εκεί δώρισε χρήματα σε όσους του κατέθεσαν αιτήσεις. Τα αιτήματα που έλαβε

στη Θεσσαλονίκη καταγράφηκαν σε μορφή περιλήψεων για να προχωρήσει η διευθέτησή τους

Οι οθωμανοί σουλτάνοι έδειξαν ιδιαίτερο ζήλο, προκειμένου να διεκπεραιώνονται άμεσα τα αιτήματα και να μη περιοριστεί η επανάληψη των ίδιων αιτημάτων. Μάλιστα αναφέρεται ότι είχαν απειληθεί οι μεγάλοι βεζύρηδες, οι οποίοι δε μεριμνούσαν. Οι σουλτάνοι, πληροφορούμενοι ότι τα αιτήματα του λαού δεν απαντούνταν άμεσα, με αποτέλεσμα να ζημιώνεται ο λαός, έστειλαν εντολές στους ιθύνοντες της κεντρικής διοίκησης και των επαρχιών, για την αποκατάσταση τις αδικίας. Ο σουλτάνος Αμπντουλμετζίτ μάλιστα ζητούσε η διεκπεραίωση να γίνεται μέσα σε μια δυο μέρες και σε περιπτώσεις κωλυσιεργίας να τιμωρούνται οι υπεύθυνοι. Είχε στείλει μάλιστα σχετική διαταγή, η οποία δημοσιεύτηκε στην επίσημη εφημερίδα του κράτους, την Takvim-i Vekayi.

Ο Αμπντουλχαμίτ Β', μετά από την ανάρρησή στο θρόνο και την ανακήρυξη του Συντάγματος, για πρώτη φορά αναγνώρισε επίσημα το θεμελιώδες δικαίωμα του αρζουχάλ στο πρώτο οθωμανικό σύνταγμα, το Kanûn-ı Esâsî και επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ορθή και έγκαιρη εφαρμογή του θεσμού από την κρατική μηχανή και τους επιλαμβανόμενους αξιωματούχους. Μετά το κλείσιμο της Εθνοσυνέλευσης και την απόσυρση του Συντάγματος κατά την εποχή του, ο θεσμός των αιτήσεων συνέχισε να λειτουργεί, όπως παλιά. Ο Αμπντουλχαμίτ έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην εφαρμογή του επιπλήττοντας συχνά έντονα τους εμπλεκόμενους αξιωματούχους, από το μεγάλο βεζύρη έως τους τελευταίους επιβλέποντες υπαλλήλους. Παρόλα αυτά, ο λαός, αδυνατώντας συχνά να εξασφαλίσει το επιθυμητό αποτέλεσμα, συνέχιζε να καταθέτει αιτήσεις, ζητώντας δικαιοσύνη. Ο σουλτάνος εξέδωσε πολλά ειδικά διατάγματα προς ανακούφιση των αναξιοπαθούντων υπηκόων του που κατεύφευγαν στο θεσμό του αρζουχάλ.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, μερικοί μη μουσουλμάνοι πιστωτές κατέθεταν μαζικές αιτήσεις στις πρεσβείες των ξένων χωρών στην Πόλη, καταγγέλλοντας την οθωμανική διοίκηση. Τον Ιούνιο του 1860 συντεχνία χριστιανών πραγματοποίησε πορεία διαμαρτυρίας προς την Υψηλή Πύλη, η οποία δεν δεχόταν να καταβάλει τις πληρωμές τους λόγω οικονομικής στενότητας. Η πορεία τους στο παλάτι δεν έδωσε το αναμενόμενο αποτέλεσμα, καθώς ο σουλτάνος ενοχλήθηκε και δήλωσε μόνο πως θα διευθετήσει το ζήτημα ο αρχιστράτηγος Ριζά Πασάς. Μερικές εκατοντάδες από αυτούς φωνάζοντας επέδωσαν τα παράπονά τους στις πρεσβείες της Γαλλίας, της Αγγλίας και της Ρωσίας. Οι Αρμένιοι του Αρακίρ, παραπονούμενοι για τους ντόπιους αξιωματούχους, επέδωσαν αίτημα με 760 υπογραφές στις πρεσβείες της Γερμανίας, Ρωσίας, Αγγλίας, Γαλλίας και του Ιράν. Σε άλλη περίπτωση, ο Αμπντουλχαμίτ όταν πληροφορήθηκε πως οι ιμάμηδες των τζαμιών που δεν λάμβαναν κανονικά το μισθό τους, είχαν παραπονεθεί χωρίς αποτέλεσμα και απειλούσαν να παραιτηθούν από

τα καθήκοντά τους, εξέδωσε ειδικό διάταγμα για την επίλυση του προβλήματος.

Το ίδιο έπραξε και όταν απαγορεύτηκε η πόση του νερού του Ταξίμ, λόγω της επιδημίας χολέρας. Όταν η συντεχνία των νερουλάδων του Κασίμ Πασά και του Τόπχανε παραπονέθηκαν διότι θίγονταν τα συμφέροντά τους από την εν λόγω απαγόρευση, ο σουλτάνος ζήτησε να ικανοποιηθεί τάχιστα το αίτημα του εσναφίου.

Όπως και τα αιτήματα των οθωμανών υπηκόων, έτσι και αυτά των ξένων στέλλονταν σε μορφή περίληψης προς μετάφραση και ακολουθούσαν την προβλεπόμενη διαδικασία για την έκδοση της απόφασης του σουλτάνου, την οποία όφειλε να δρομολογήσει η το γραφείο του μεγάλου βεζύρη. Σε μερικές εξαιρετικές περιπτώσεις ξένοι αιτούμενοι μπορούσαν κατόπιν άδειας να εμφανιστούν ενώπιον του σουλτάνου και να παρουσιάσουν το αίτημά τους. Για παράδειγμα, Ιρλανδοί ήρθαν οι ίδιοι στην Πόλη με σκοπό να ευχαριστήσουν το σουλτάνο Αμπντουλμετζίτ για τη δωρεά χιλίων λιρών για την αντιμετώπιση του ιρλανδικού λιμού.

Επίσης, αιτήσεις παρέδιδαν και σε ηγεμόνες των ξένων χωρών κατά τη διάρκεια της περιόδου τους στο οθωμανικό κράτος, τόσο υπήκοοι των χωρών τους όσο και ξένοι υπήκοοι. Ο Γερμανός αυτοκράτορας Βίλχελμ Β' και η σύζυγός του κατά την επίσκεψή τους στην Ισταμπούλ δέχτηκαν δώρα και μερικές αιτήσεις Γερμανίδων και άλλων γυναικών με διαφορετική υπηκοότητα. Έως ότου η οθωμανική γραφειοκρατία χρησιμοποιήσει ειδικό χαρτί με σφραγίδα για τις αιτήσεις, αυτές γράφονταν στο κάτω μέρος ενός φύλλου χαρτιού και στο πάνω μέρος στο σημειώνονταν όλες οι αποφάσεις της διαδικασίας διεκπεραίωσής τους.

Από τα πρώτα χρόνια του Τανζιμάτ άρχισε να χρησιμοποιείται χαρτί με σφραγίδα ως μέσο προσόδου για τα κρατικά ταμεία. Έτοιμα έγγραφα αγοραπωλησιών και άλλων δραστηριοτήτων έφεραν σφραγίδα, ενώ οι επίσημες αιτήσεις άρχισαν να φέρουν ανάγλυφη σφραγίδα. Επειδή οι ανάγλυφες σφραγίδες καταστρέφονταν γρήγορα, άρχισαν να χρησιμοποιούνται φόρμες αιτήσεων με τον τουγρά του σουλτάνου στη μέση και σφραγίδα πάνω από αυτόν. Το 1873 αντί της σφραγίδας άρχισε να εφαρμόζεται η επικόλληση χαρτόσημου συγκεκριμένης αξίας στο κάτω αριστερά σημείο του εγγράφου, εκεί όπου παλαιότερα υπήρχε η σφραγίδα και η υπογραφή του αιτούμενου.

Οι αιτήσεις ανάλογα με τα τους χαρακτηριστικά έλαβαν ειδικές ονομασίες, όπως *μαχζάρ* (arz-ı mahzar), υπόμνημα (müzekkere arzuhal), τηλεγραφική αίτηση (telgraf arzuhal), αίτηση με φωτογραφία (fotoğraflı arzuhal), έντυπη αίτηση (matbuu arzuhal).

Το *μαχζάρ* είναι αναφορά με παράπονο, αίτημα ή ευχαριστίες προς την οθωμανική γραφειοκρατία, το οποίο περιλαμβάνει πολλές υπογραφές αιτουμένων. Τα πρώτα παραδείγματα εμφανίζονται το 16^ο αιώνα, ενώ ο αριθμός τους αυξάνει από το δεύτερο μισό του 17^{ου} αιώνα και ως τύπος

αίτησης εδραιώνεται κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα. Τα μαχζάρ γράφονταν σε φύλλα χαρτιού μεγάλων διαστάσεων. Τα παλαιότερα έχουν πλάτος 28-32 εκ. και ύψος 40-46 εκ., ωστόσο το 19^ο αιώνα τα περισσότερα έχουν πλάτος 40-53 εκ. και ύψος 50-75 εκ. Συνήθως είναι γραμμένα με διάφορους τύπους γραφής σε χονδρό χαρτί χωρίς υδατόσημα. Όταν ομάδες αιτουμένων στην Πόλη ή την περιφέρεια είχαν συλλογικά αιτήματα που αναφέρονταν σε ζητήματα, όπως οι σχέσεις μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων, συνέθεταν ένα μαχζάρ. Τα μαχζάρ συνήθως δεν φέρουν ημερομηνία, όταν, όμως, αυτή υπάρχει βρίσκεται αμέσως μετά την τελευταία πρόταση της αίτησης. Οι αιτούμενοι υπογράφουν και σφραγίζουν με την προσωπική τους σφραγίδα κάτω από το κείμενο του αιτήματος, το περιεχόμενο του οποίου ενισχύεται λόγω της συλλογικότητάς τους. Οι υπογραφές συνήθως παραδίδουν τρεις πληροφορίες: το όνομα ή το προσωνύμιο, την ιδιότητα και το αξίωμα του υπογράφοντα. Αντί σφραγίδας μπορεί να υπάρχει και δακτυλικό αποτύπωμα.

Μη μουσουλμάνοι οθωμανοί υπήκοοι μερικές φορές συνέτασσαν τα μαχζάρ στη γλώσσα τους, ενώ για να επιταχυνθεί η γραφειοκρατική διαδικασία σε αυτή την περίπτωση, μπορεί να υπάρχει στο έγγραφο και η περίληψη του αιτήματος στα τουρκικά. Τα *μαχζάρ* είναι σημαντικές πηγές που φωτίζουν τις κοινωνικές διαδυνάμεις των υπηκόων με τους διοικούντες και την αντίληψη του κράτους απέναντι στις διάφορες κοινωνικές τάξεις. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα εμφανίζονται αιτήσεις σε φύλλα διαφορετικών διαστάσεων από τις συνηθισμένες. Τα έγγραφα αυτά ομοιάζουν με υπομνήματα, έχουν μικρές διαστάσεις, το κείμενό τους κινείται από πάνω προς τα κάτω, ενώ κάθε στίχος προς το τέλος του στενεύει. Οι αιτήσεις αυτές, οι οποίες ομοιάζαν με τα υπομνήματα, απαγορεύτηκαν επειδή δεν έφερναν προσόδους στα κρατικά ταμεία και δυσκόλευαν τη γραφειοκρατία στη διεκπεραίωσή τους. Με τη χρήση του τηλεγραφήματος από την οθωμανική γραφειοκρατία, ένας υπήκοος από την περιφέρεια μπορούσε να στείλει μία αίτηση στο σουλτάνο, στο μεγάλο βεζύρη και στους άλλους αξιωματούχους στην Ισταμπούλ, χωρίς να χρειαστεί να την επισκεφθεί ο ίδιος. Οι αιτήσεις αυτές γράφονταν στο σύνηθες φύλλο του τηλεγραφήματος και έφεραν στο κάτω μέρος το όνομα και την υπογραφή ή τα ονόματα και τις υπογραφές των αιτουμένων.

Κατά την τελευταία περίοδο κάνουν την εμφάνισή τους αιτήσεις, οι οποίες φέρουν φωτογραφία του αιτουμένου. Αυτές αποκαλούνται και *ιστιντά* (istida). Οι αιτήσεις των ξένων που είναι γραμμένες σε γλώσσα άλλη από τα τουρκικά, μεταφράζονταν και καταλογογραφούνταν σε περίληψη.

Μέρος των αιτήσεων προς το σουλτάνο αφορά αίτημα για βοήθεια και ελεημοσύνη. Αυτές, οι αιτήσεις ελεημοσύνης (*sadaka arzuhalleri*), μελετούνταν και εφόσον εγκρίνονταν, προσφερόταν η ζητούμενη

ελεημοσύνη. Το σουλτανικό συμβούλιο, την περίοδο που η λειτουργία του είχε ζωτική σημασία, διατηρούσε κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεών του πουγγιά με χρήματα, τα οποία ο μεγάλος βεζύρης μοίραζε προς τους αιτουμένους που είχαν ανάγκη και προς όσους επέλεγαν την ισλαμική θρησκεία. Όταν ενισχύθηκε ο ρόλος της Υψηλής Πύλης, οι αιτούντες απευθύνονταν σε αυτή και ζητούσαν δωρεά από το μεγάλο βεζύρη. Μετά το Τανζιμάτ οι αιτήσεις που έφταναν στην Υψηλή Πύλη αριθμούνταν και καταγράφονταν σε κατάστιχα και στέλνονταν εντός φακέλου στις αρμόδιες υπηρεσίες. Με βάση τα κατάστιχα αυτά, όπου τα αιτήματα είχαν καταγραφεί σε σύντομες ή μακρές περιλήψεις, ολοκληρωνόταν η διαδικασία της διεκπεραίωσής τους. Κατά την περίοδο του Αμπντουλχαμίτ Β' οι αιτήσεις προς το σουλτάνο και την Υψηλή Πύλη καταγράφονταν συστηματικότερα σε καταλόγους και δίδονταν προς τις αρμόδιες υπηρεσίες. Έφεραν αριθμό αίτησης, χρονολογία, ημερομηνία εισαγωγής, θέμα, σχετιζόμενη υπηρεσία και αποστέλλονταν στο παλάτι. Κατόπιν οι κατάλογοι καταγράφονταν σε δερματόδετα κατάστιχα, οι σελίδες των οποίων στολίζονταν με χρωματισμένα μοτίβα ανθέων στο πάνω μέρος, ενώ χρησιμοποιούνταν κόκκινο μελάνι για τις σημειώσεις που αφορούσαν τη διεκπεραίωση.

Η συντεχνία των αιτησιογράφων

Η αιτησιογραφία ήταν ένα επάγγελμα σε συνεχή χρήση που κάλυπτε τις ανάγκες της οθωμανικής κοινωνίας. Οι αιτησιογράφοι ήταν αυτοί που έγραφαν τις αιτήσεις των υπηκόων προς το κράτος και συνδέονταν μαζί τους στο ζήτημα της προστασίας των δικαίων του λαού στην οθωμανική επικράτεια. Η αιτησιογραφία γινόταν με επίσημη άδεια εξασκήσεως επαγγέλματος, Επρόκειτο για ένα οργανωμένο επάγγελμα, όπου οι αιτησιογράφοι δραστηριοποιούνταν υπό τον επικεφαλής της συντεχνίας τους, τον αρχι-αιτησιογράφο. Η συντεχνία των αιτησιογράφων και των γραφέων αποτελούσε συντεχνιακή ομάδα, η οποία παρήγαγε έγγραφα, συνέθετε επιστολές, όπως και κατέγραφε τις αιτήσεις και τα παράπονα του λαού.

Ο φημισμένος Τούρκος περιηγητής του 17^{ου} αιώνα, ο Εβλιγιά Τσελεμπή, στο οδοιπορικό του κατέγραψε ότι η συντεχνία των γραφέων της Ισταμπούλ αποτελούνταν από 500 άτομα και ότι τα καταστήματά τους φτάνουν τα 400. Λίγο πριν το Τανζιμάτ υπήρχαν στον περίβολο του Γενί Τζαμί 11 γραφεία. Στα τέλη του 1854 η συντεχνία των αιτησιογράφων στην Πόλη, το Γαλατά, το Εγιούπ και στο Σκούταρι αποτελούνταν από 159 άτομα. Στα μέσα του 1860 στον περίβολο του Γενί Τζαμί δίπλα στο σουλτανικό Ταχυδρομείο υπήρχαν 18 γραφεία, που έγραφαν αιτήσεις και

επιστολές, ενώ το Μάρτιο του 1867 στην περιοχή της Υψηλής Πύλης υπήρχαν 30 γραφείς, οι οποίοι αναφέρονται ως αιτησιογράφοι.

Από παλιά οι αιτησιογράφοι είχαν επάγγελμά τους να συντάσσουν παράπονα και αιτήσεις προς το σουλτανικό συμβούλιο, αλλά και επιστολές και διάφορα έγγραφα οικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα, όπως συμφωνητικά γάμων, πωλητήρια και μεταβιβάσεις ακινήτων, πρακτικά, συμβόλαια, ακόμα και ερωτικές επιστολές. Για να κάνει κανείς το επάγγελμα του αιτησιογράφου δεν αρκούσε απλά να γνωρίζει γραφή και ανάγνωση. Όφειλε να είναι καλλιγράφος, να ακολουθεί τον ιερό νόμο, αλλά και τους νόμους του κράτους, να γνωρίζει τι απαγορεύεται, να κατέχει τους κανόνες και να είναι έντιμος. Ειδικά η σύνθεση των αιτήσεων απαιτούσε έναν γραφέα προσεκτικό, με καλή εκπαίδευση, να γνωρίζει τον τύπο και τα χαρακτηριστικά του εγγράφου με αρτιότητα. Στο επάγγελμα του αιτησιογράφου έμπαινε κάποιος μετά από επιλογή. Οι υποψήφιοι εξετάζονταν ενώπιον επιτροπής παρόντος του αρχαιαιτησιογράφου και όποιος περνούσε με επιτυχία την εξέταση, λάμβανε την άδεια εξάσκησης του επαγγέλματος. Με τον ίδιο τρόπο, όπως παλαιότερα, οι αιτησιογράφοι συνέχιζαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες ως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

Οι αιτησιογράφοι ήταν λίγοι σε αριθμό, συνήθως δεν είχαν κάποιο άλλο εισόδημα και δραστηριοποιούνταν στις αυλές των τζαμιών, εμπρός από τις δημόσιες υπηρεσίες, στην αγορά καθήμενοι εμπρός από τους τοίχους των κτηρίων, έβγαζαν τα προς το ζην με δυσκολία. Όταν η παραγωγή κάποιων εγγράφων, όπως οι αιτήσεις, απαγορεύτηκαν δια νόμου να γίνονται από αιτησιογράφους, αλλά έπρεπε να συντάσσονται πλέον από δικηγόρους, γραμματείς δημόσιων υπηρεσιών και δημόσιους υπαλλήλους, το επαγγελματικό τους πεδίο συρρικνώθηκε. Ειδικότερα όταν η σύνταξη κάποιων εγγράφων πέρασε στο μονοπώλιο των δικηγόρων και όταν εισήχθη η χρήση έτοιμων εντύπων εγγράφων, οι παραδοσιακοί αιτησιογράφοι έμειναν χωρίς εργασία και βρέθηκαν σε δυσχερή κατάσταση. Αδυνατώντας να συντηρήσουν τις οικογένειές τους, οι αιτησιογράφοι άρχισαν να παραπονιούνται και να αντιδρούν, ενώ το κράτος προσπάθησε να εμποδίσει την αντίδραση τιμωρώντας ποικιλοτρόπως, όπως για παράδειγμα με εκτοπισμό, τους γραφείς και τους υπαλλήλους που παρέβαιναν τον νόμο.

Μεταξύ των αιτησιογράφων υπήρχαν αυτοί που εργάστηκαν ως γραμματείς στο σουλτανικό συμβούλιο και γνώριζαν πολύ καλά τη δουλειά τους, αλλά και άλλοι που μόλις γνώριζαν γραφή και ανάγνωση. Ακόμη, υπήρχαν κάποιοι που βρίσκονταν στις γωνίες καταστημάτων, σε καφενεία, στις γωνίες μεντρεσέδων και τζαμιών και παράνομα έγραφαν αιτήσεις, χωρίς να ακολουθούν τους ορθούς κανόνες. Αυτοί τιμωρούνταν αυστηρά. Η κακή χρήση του επαγγέλματος, όπως η αναπαραγωγή πλαστών εγγράφων, θεωρούνταν επίσης αδίκημα και τιμωρούνταν με εκτοπισμό ή φυλάκιση. Το κεφάλαιο των αιτησιογράφων ήταν μερικά

φύλλα χαρτιού και φάκελοι, καλάμι, μελάνη, σκόνη για το στέγνωμα της μελάνης και ένας μικρός πάγκος. Οι αιτησιογράφοι που εμφανίζονται ως θέμα στα διηγήματα, τα μυθιστορήματα, τους πίνακες και τα επιστολικά δελτάρια, αποτελούν μία από τις επαγγελματικές συντεχνίες που τραβούσαν περισσότερο το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων περιηγητών που επισκέπτονταν την Πόλη.

Ο Γερμανός περιηγητής Gustav Rasch περιέγραψε έναν γραφέα-αιτησιογράφο και τον χώρο του στο έργο του, μιλώντας για την αγορά στο Σκούταρι ως εξής: «... έστησε έναν πάγκο για να γράφει. Κάλυψε το άνοιγμα εμπρός από το χώρο εργασίας του με μία πόρτα και τζάμι. Στόλισε τα τζάμια του παραθύρου με γραμμένα κομμάτια από χαρτί και ατσάλινες μύτες της πέννας. Ένας μικρόσωμος ηλικιωμένος άνδρας καθόταν πάνω σε ένα χαμηλό ντιβάνι. Μπροστά του είχε ένα τραπέζι με τα εργαλεία γραφής και γύρω από το τραπέζι υπήρχαν δύο άνδρες, οι οποίοι έλεγαν τις σκέψεις τους και αυτός έγραφε. Στο τραπέζι υπήρχε ένα σκούρο καφέ φλιτζάνι και δεν έλειπε το τσιμπούκι ...». Σύμφωνα με τον J.H.A. Ubicini: «Ανάμεσα στα πιο ενδιαφέροντα επαγγέλματα είναι αυτά του αιτησιογράφου και του βαρκάρη. Οι αιτησιογράφοι είναι αποκλειστικά Τούρκοι και το γραφείο τους βρίσκεται συνήθως στην αγορά και γύρω από τα τζαμιά. Η δουλειά αυτή χρειάζεται οπωσδήποτε εκπαίδευση, ο αιτησιογράφος είναι άνθρωπος της πέννας και έχει κερδίσει τον τίτλο του εφέντη. Κάθεται χάμω σταυροπόδι, έχει εμπρός του ένα πάγκο ψηλό μια σπιθαμή. Πάνω στον πάγκο υπάρχει ένα φύλλο χαρτί και ένα δοχείο μελάνης με την πένα. Έχει τακτοποιημένα τα σύνεργά του, φοράει γυαλιά και περιμένει πελάτη. Επειδή στην Τουρκία είναι λίγοι αυτοί που γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση, αυτός δεν γνωρίζει τι θα πει ανεργία. Κάποτε κάποιος άγαμος θα έρθει για να στείλει γράμμα στην οικογένειά του, κάποιος τεχνίτης για να στείλει μια αίτηση στο βεζύρη, μια μάνα για να της γράψει ένα στίχο από το Ιερό Κοράνι σε ένα μικρό κομμάτι χαρτί και να το κρεμάσει στο λαιμό του άρρωστου γιου της σαν φυλακτό...».

*Οθωμανός αιτησιογράφος (χαρακτικό)
Osmanlı arzuhalçisi (gravür)*

*Ο σουλτάνος Αμπντουλμετζίτ επιστρέφοντας από την Υψηλή Πύλη (χαρακτικό)
Sultan Abdülmecit Bab-ı Ali'den dönerken (gravür)*

Gülden Sarıyıldız İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora eğitimini "Hicaz Karantina Teşkilâtı (1865-1914)" adlı tezele 1989 yılında tamamladı. 1995-2000 yılları arasında Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. 2000 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü'ne geçti. 2002-2003 tarihinden Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nde görevine devam etmektedir. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Arşivcilik Anabilim Dalı'nda, Osmanlı Türkçesi, Osmanlıca Belge Türleri, Tarihi Arşiv Belgelerinin Değerlendirilmesi, Osmanlı Diplomatik İlimi, Osmanlı Paleografyası vb. dersler vermektedir. Osmanlı Arşivi, Osmanlı Bürokrasisi, Osmanlı Devlet Teşkilatı, Osmanlı Tıp Tarihi konularında çalışmalarına devam etmektedir.

Yayımları

- *Hicaz Karantina Teşkilatı, 1865-1914* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996).
- *Sicill-i Ahvâl Komisyonunun Kuruluşu ve İşlevi, 1876-1909* (İstanbul: Der Yayınları, 2004).
- Gülden Sarıyıldız & Ayşe Kavak, *II. Abdülhamid'in Hac Siyaseti. Kaymakam M. Şakir Bey'in Layihası* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009).
- *Sokak Yazıcıları. Osmanlılarda Arzuhal ve Arzuhalciler* (İstanbul: Derlem Yayınları, 2010).
- Gülden Sarıyıldız vd. (haz.), *Prof. Dr. Nezih Aykut Armağanı* (İstanbul: Etkin Yayınları, 2011).

OSMANLILAR'DA ARZUHAL VE ARZUHALCİLER

Her devirde ve devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de arzuhal hakkı vardı. Talep ve şikâyeti olan herkes, ferdî veya müşterek arzuhal hakkını kullanarak, bunları resmî makamlara iletmiştir. Otoritenin en üst noktası olan Osmanlı padişahı, şahıslar arasındaki anlaşmazlıkları ve kendi otoritesini temsil edenlerin bunu kötüye kullanarak yaptıkları haksızlıkları önlemek veya düzeltmek için arzuhal kurumundan -şikâyet mekanizmasından- yararlanmışlardır.

Osmanlı idaresinde bir takım kurumlar ve onlara bağlı arşivler, arzuhal hakkının kullanımını sonucu ortaya çıkmıştır. Osmanlı diplomatiğinde genelde resmî görevlilerin bir konu hakkında bilgi vermek veya dilekte bulunmak üzere sundukları resmî nitelikteki belgelere arz denilirken; resmi görevlilerin veya halkın özel talep ve şikâyetlerini dile getirdikleri belgelere ise arzuhal denilirdi. Hukuk lugatlerinde arzuhal, “gerek şahsa ve gerek ammeye taalluku olan bir hakkın temini veya bir haksızlığın kaldırılması, düzenlemesi ve siyasî, idarî ve adlî bir muamelenin yapılması için gerçek ve tüzel kişiler tarafından mercilerine verilen dilekçe veya bazen de ihbar ve şikâyet kâğıdı” olarak tanımlanmıştır. Resmî bir makama müracaatta bulunmak, o makamdan ya doğrudan doğruya kendisi veya kamu yararı için bir iş, bir hareket, bir karar istemektir. Genellikle idarî müracaatlar konularına göre ya bir talep ya bir şikâyet ya bir rica ve atıfet dileği veya yalnızca bir ihbar niteliği taşırlar. Resmî makamdan talepte bulunmak, yetkisi dâhilinde o makamdan bir iş görmesini, bir harekette bulunmasını, bir karar almasını veya yapılmakta olan bir işi ve hareketi men etmesini istemektir. Talep, yönetimi, kanunî bir hakkın yerine getirilmesine davet niteliği taşıdığı için dava gibi bir tür hakkı yerine getirme vasıtasıdır. Şikâyet, genel olarak bir gadre uğrayan ve ızdırap çeken birinin bunu sözle veya yazıyla başkasına duyurması olup, bir tür taleptir ve hakkın yerine getirilme vasıtalarından biridir, itiraz niteliği de taşır. Bu şekilde bir müracaata muhatap olan makam, müracaatı yapana karar şeklinde bir cevap vermek zorundadır.

Rica ve atıfet dileme şeklindeki müracaat, ne bir şikâyettir ne de müracaat edilen makamı cevap verme zorunda bırakan bir taleptir. Kendisi veya başkası adına gadre mucib bir durum karşısında yetkili makamın dikkatini çekme, onun bu durumla ilgilenmesini dilemek ve yalvarmaktır.

Şikâyet şahsa ait ise müracaatın sonucunun dilekçe sahibine yazı ile bildirilmek zorunluluğu olup, bu, arzuhal hakkının ferde sağladığı ayrı bir haktır.

Şikâyet ve padişahın emrini isteme, yani, resmî makamlara arzuhal verme, yüksek idari otorite ile halk arasında doğrudan doğruya ilişki kuran, haberleşme sağlayan bir düzen oluşturmaktadır.

Tarih boyunca mağdur tebaadan şikâyet kabul etmek genel olarak hükümdarlar için sadece şahsî bir duygu, vicdanî bir durum, bir lütuf ve ihsan politikası olmuştur. İslâm'da, şikâyet kabul edip dinlemek, gereğini yerine getirmek hükümdar için kutsal bir vazife kabul edilmiştir. Adalet kavramına önemle vurgu yapılan İslâm hukuk sisteminde, adaleti sağlamak halifeliğin en temel şartı ve görevi olarak tanımlanmıştır. İslâm hukukunda hükümdarın adalet ve ihsan esası üzerine hükmetmesi şarttır, meşruiyetinin şartlarının biri, belki de başta gelenidir ve bunu yerine getirmeyen hükümdarın hal'i caiz ve hatta gereklidir. İslâm bilginleri, halkın doğrudan yöneticiye ulaşarak dilek ve şikâyetlerini arz etmesinin zalimler açısından caydırıcı etkileri olacağı inancıyla belirli zamanlarda bu başvuruların dinlenmesini yöneticilere tavsiye etmişlerdir. Halifeler, özellikle Abbasi hükümdarlarının halkın şikâyet ve dileklerinin dinlenmesi için dîvân-ı mezâlim adıyla teşkil ettikleri özel bir dîvân usulü diğer İslâm devletlerine de geçmiştir. Dîvân-ı mezâlimler adeta örfî hukuk uyuşmazlıklarının halledildiği birer makamdır. Osmanlı başkentinde bulunan ve başlangıçta padişahların başkanlık ettiği Dîvân-ı Hümâyûn da İslâm devletlerindeki dîvân-ı mezâlimlerin bir örneğidir. Osmanlı padişahları, şahıslar arasındaki anlaşmazlıkları ve kendi yetkisini temsil eden kişi ve kurumların bunu kötüye kullanarak yaptıkları haksızlıkları önlemek veya düzeltmek için şikâyet mekanizmasından yararlanmışlardır. Bunu da başta Dîvân-ı Hümâyûn olmak üzere belli kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirmişlerdir. Dîvân-ı Hümâyûn'na yapılan başvurular, padişahın daima Dîvân'da bulunduğu inancıyla, doğrudan doğruya padişaha yapılmış sayılırdı. Taşrada beylerbeyi ve sancak beylerinin teşkil ettiği dîvânlar da Dîvân-ı Hümâyûn'un küçük birer örneğiydi. Bir şikâyet ve talebi olan arzuhal ile Dîvân-ı Hümâyûn'a müracaat ederdi. Dîvân-ı Hümâyûn, bazı önemli davalarla, şer'î mahkemelerde kadıların bakmadığı bir takım davalara bakardı. Haksızlıkları gidermek için padişah buyrukları, hükümler, emirler genellikle kadıya gönderilirdi. Tarafsız bir hükme varmak, mahallindeki şartları hesaba katarak ve soruşturma yaparak kanun ve şer'iatın yerine getirilmesi görevi kadıların aitti. Esas olan kanun ve nizâmların uygulanması, adalet ve hukuk ilkesinin gerçekleşmesiydi. Klasik devirde Osmanlı mahkemeleri tek dereceliydi, kadıların usule ve hukuka uygun olarak verdikleri hükümler kesindi. Kazalarda bulunan ve kadıların başkanlık ettiği şer'îye mahkemelerinin itiraz makamı Dîvân-ı Hümâyûn ve veziriâzam dîvânlarıydı. Kadıların verdiği karara itirazı olan bu itirazını Dîvân-ı Hümâyûn'a götürebilirdi. Dîvân-ı Hümâyûn, kadının verdiği hükmü inceler, hukuka aykırılık görürse davayı yeniden görülmek üzere ya hükmü veren kadıya veya başka bir mahkemeye gönderir veya bizzat kendisi bakarak sonuçlandırır. Yani Dîvân-ı Hümâyûn, itiraz halinde bir üst mahkeme sıfatıyla kadıların verdiği kararları kontrol ederek gerekirse kendisi yeniden mahkeme yapardı. Dîvân-ı Hümâyûn'un kararına karşı da herkesin padişaha başvurma hakkı vardı. Ancak taraflar bu hükmü hukuka ve muhakeme usulüne aykırı buldukları takdirde itiraz edebilirlerdi. Bu itiraz mercii de Osmanlı başşehri İstanbul'daki Dîvân-ı Hümâyûn idi. Mahkeme hükümlerine itiraz ve kadılardan şikâyet söz konusu olduğunda, sadrazam huzurunda kazaskerler bu itiraz ve şikâyetleri inceler, gerekirse davaları yeniden görür ve çözerdi, buna "huzur murâfaaları" adı verilirdi. Gerek Dîvân-ı Hümâyûn ve gerekse huzur murâfaaları, bir derece mahkemesi olmaktan çok, kadıların kontrol eden bir idare mahkemesi gibi çalışmaktaydı. Tanzimat sonrası kurulan mahkemeler, Dîvân-ı Hümâyûn ve taşra meclislerinin yerini alarak kanunnâmelerle tesbit edilmiş kurallar çerçevesinde mahkeme yapmakla vazifelendirilmişlerdir.

Halk arzuhallerini Dîvân-ı Hümâyûn'na gelmeden fırsat buldukları takdirde doğrudan doğruya padişaha da verebilirdi. Osmanlı padişahları, Cuma namazına giderken, Cuma selamlığında, sefere gidiş-dönüşlerde, ava çıktıklarında, İstanbul'un çeşitli yerlerine ve yurtiçinde yaptıkları ziyaretlerinde halkın arzuhallerini kabul

ederlerdi. Halkın şikâyetlerini kendisine ulaştırmasına fırsat veren hükümdar, bunu ne kadar çok tekrarlarsa o kadar âdil sayılırdı. Padişah, tek otorite olarak haksızlığı giderebilecek en üst makam, adaletin son başvuru yeri olduğundan, adaletin gerçekleşmesi için toplumda herkes, ferdi veya müşterek olarak şikâyetini ona götürebilirdi. Tarihî kaynak ve belgelerden Osmanlı Devleti'nde şikâyet veya istek sahibi kişilerin padişah başta olmak üzere, sadrazam ve diğer yetkililerine defalarca arzuhal verdiklerini ortaya koymaktadır. Hatta kimi zaman padişaha, sadrazama veya diğer yetkililerden birine arzuhal veren bir kişi, bununla yetinmez aynı arzuhali diğer yöneticilere de verebilirdi. Arzuhaller bizzat sahibi tarafından doğrudan ilgili makama verilebildiği gibi, İmparatorluğun son dönemlerinde posta aracılığıyla da ilgili makama iletilebilmişti.

Osmanlı toplumunda arzuhal, genelde bir haksızlıktan şikâyet, bir vazife veya ücretin istenmesi, bir yanlışlığın düzeltilmesi yahut fakirlik ve yoksulluğun bildirilmesi, her hangi bir işle ilgili izin istenmesi ve daha birçok sebeplerle verilebilirdi. Bir köy, kasaba halkı yahut bir esnaf veya meslek grubu, çiftçiler, imamlar, ulema, öğretmenler, öğrenciler, bir ailenin bireyleri değişik meselelerini veya âdil olmayan durumları dile getirmek, taleplerini duyurmak için ortak arzuhal verebilirlerdi. Halk gibi, devlet yetkililerinin yakınları, eşleri, kardeşleri, hatta Osmanlı hanedanından şehzâdeler de mağdur olduklarını düşündükleri durumda mağduriyetlerinin giderilmesi için arzuhaller vermişlerdir.

Kim tarafından verilirse verilsin arzuhaller idareciler tarafından ciddiye alınarak incelenmek durumundaydı. Bu incelemelerin sonuçları, haksızlıkların giderilmesi, muhtaçlara yardım edilmesi veya hataların düzeltilmesi yönünde birçok siyasî, idarî kararların alınmasını sağlardı. Halkın mahzar (çok imzalı bir tür arzuhal) vererek şikâyette bulunduğu âyân, mütegalibe durumuna düşerken, âyânın yerinde kalması halkın kendi lehinde padişaha gönderecekleri mahzara bağlı olabilirdi. Prof. Dr. Halil İnalçık bunu, halkın yönetime katılımı olarak değerlendirmiştir. Bir toplumda arzuhal kültürünün gelişmiş olması, o toplumun yönetime duyduğu güvenle ilgili olduğu şeklinde yorumlar da vardır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve konu itibarıyla çok çeşitlilik arz eden, hemen hemen hayatın her alanıyla ilgili olan sayısız arzuhal, arzuhal hakkının, İstanbul ve taşrada, merkeze en uzak ücra köşelerde bile zengin-fakir, Müslim-gayrimüslim, kadın- erkek ayrımı olmadan Osmanlı toplumunun her kesimi tarafından yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Osmanlı toprağında bulunan diğer devlet tebaalarının da arzuhal hakkını yaygın biçimde kullandığına işaret eden sayısız arzuhal ve arzuhal özetleri Osmanlı Arşiv belgeleri arasında çok sayıda bulunmaktadır. Bunun yanında, Osmanlı Arşivi'nin önemli defter serilerinden Şikâyet Defterleri'ndeki hükümlerin yazılmasına temel olan belgeler arz veya arzuhaller olup, Dîvân-ı Hümayûn'un çalışmalarını yansıtan Mühimme Defterleri'nde de sayısız arzuhal örneği yer almaktadır. Kadı Sicilleri'nde de örnekler çok fazladır. Arzuhaller, Osmanlı toplum hayatı hakkında ihtiyaç duyulan ayrıntıları sınırlı ölçüde de olsa öğrenme imkân verdiğinden, toplumsal araştırmalarda gözardı edilmemesi gereken birinci derecede önemli bilgi kaynaklarıdır.

Özellikle Tanzimat'tan sonra Osmanlı padişahlarının daha sık halk arasına çıkmaları ve onlarla daha sıkı temasta olmaları, bizzat halkın doğrudan padişaha arzuhal verme hakkını daha fazla kullanmalarına imkân vermiştir. Padişahlara, başkent İstanbul'da Cuma selâmlığı, bayram namazı, Sürre-i Hümayûn'un uğurlanması esnasında, resmî, dinî, özel ve diğer sebeplerle ziyarete gittikleri çeşitli devlet kurumları okul, kışla, hastane, cami, mescit, dergâh, tekke, köşk, kasır, mesire gezmelerinde, memleket seyahatlerinde Osmanlı toplumunun her kesimi tarafından sayısız arzuhal

verilmiştir. Yönetimden hoşnutluğu veya şikâyeti bildirenler, vergilerin tahsilinden, miktarından şikâyet edenler, eser yazan, tercüme edenler, gazete çıkarmak için ruhsat izni isteyenler, cemaatler tarafından eğitimden ticarete kadar çok farklı konularda arzuhaller verilmiştir. Genel olarak maaş, rütbe, terfi talebi, mahkeme edilme, af, sürgün, cezalandırma, işine, hukukuna müdahalenin engellenmesi, hakkın yerine getirilmesi talebi, muhtelif alacak, miras davaları, kilise açılması, tamiri, okul açılması, öğretmen tayini, yol, köprü, çeşme yapımı gibi eğitim ve imar işleri, sağlık, can ve mal güvenliği gibi pek çok konuda arzuhaller sunulmuştur. Sıradan arzuhallerin yanında, Kırım Savaşı öncesi bir kısım ulemanın Rusya'ya karşı cihad ilânını isteyen sıra dışı arzuhallere de verilmiştir. Osmanlı tebaası gibi yabancı uyruklular da bir hizmette istihdam, bir imtiyaz talebinde bulunmak, bir şikâyeti dile getirmek veya bir yardım istemek ve yapılan iyiliğe teşekkür etmek gibi çok farklı sebeplerle Osmanlı yetkililerine arzuhal vermişlerdir. Subaylar, öğretmenler, doktor, sanatçılar, uzmanların iş talebi, taltif, maaş artışı için padişaha takdim ettikleri arzuhallerin yanında, yaşadıkları büyük kıtlık sırasında Padişah'ın İrlanda halkına yaptığı yardıma teşekkür amacıyla İrlandalılar adına verilen arzuhal örnekleri de vardır. Padişahlara ve diğer makamlara verilen arzuhallerin muhtevaları birbirlerinden pek farklı değildir.

Arzuhalleri kabul etmek ve değerlendirmek Dîvân-ı Hümâyûn, Cuma dîvânı ve taşra eyâlet dîvânının başlıca vazifeleri arasındaydı. Osmanlı devlet yönetiminde 15. yüzyılın ortasından 18. yüzyılın ilk yarısına kadar en önemli karar organı olan Dîvân-ı Hümâyûn, padişahın bulunduğu yerde toplanan ve onun adına karar veren bir kuruldu. Dîvân-ı Hümâyûn idarî ve siyasî yetkilerinin yanında, adli işlerde de yetkiliydi. Sosyal mevki, yaş, din, cinsiyet farkı gözetilmeden herkes buraya arzuhal ile veya bizzat başvurabilirdi.

Dîvân-ı Hümâyûn bütün başvuruları değerlendirmek zorundaydı. İslâm hukukunda kadı tarafından verilen karar kesin sayılırdı. Ancak, kadıların verdikleri kararları haksız bulanlar bu kararların düzeltilmesi için Dîvân-ı Hümâyûn'a arzuhal verebilirlerdi. Dîvân-ı Hümâyûn'da kadıların verdiği hükümler de incelenir, haksız görülenler bozulur, yeniden hüküm vermesi için tekrar kadıya gönderilirdi. Öncelikle önemli devlet işleri görüşüldükten sonra şikâyetçiler Dîvân-ı Hümâyûn'a alınarak onların davalarına bakılırdı. Dîvân'a gelen arzuhal sahipleri, davacılar ve sanıklar, dîvân çavuşları denilen görevliler tarafından sıraya sokulurdu. 17. yüzyıla kadar bu işlere ait evrak sadrazamın önünde, reisülküttâb tarafından ayakta okunurken, bu yüzyıl ortalarından itibaren bu görev tezkirecilere devredilmiştir. İki tezkireci aynı şekilde ayakta nöbetleşe, belirli bir gündemle arzuhalleri okur ve sadrazam adına arzuhalin üzerine buyruldu çekerd. Çavuşbaşı tarafından arzuhal üzerine tezkirecilere *sah* denilen işaret çektilir, bu sah da arzuhale ferman hükmü kazandırdığından, mahkemeler arzuhal sahibini dinlemeye ve i'lâm vermeye mecbur olurdu. Dîvân çavuşları mübaşir olarak tayin edildikleri dava sahiplerini mahkemeye sevk ederek i'lâmın çıkmasını bekler ve i'lâmın çıkmasından sonra bunu dava sahiplerine tebliğ ederlerdi. Bunun birlikte, arzuhalciler de bu görevi yaparlardı. Mahkeme i'lâmının ardından arzuhal tekrar çavuşbaşına getirilir, tezkireci tarafından üzerine "*mucebince amel*" yazılırdı. Bu işlemler sadrazamın icra edeceği mahkemeyi kolaylaştırmak üzere yapılır, sadrazam kararını vermedikçe i'lâm yerine getirilemezdi. Son işlemler tamamlandıktan sonra sonuç arzuhal sahibine bildirilirdi. 1839'da çıkarılan emirle dava sahiplerinin arzuhallerini bizzat kendilerinin takdim ve takip etmeleri, şer'î ve hukukî engeli bulunanların ise vekil marifetiyle işlerini görmeleri istenmiştir. Dava sahipleri tarafından Saray'a ve Bâbiâli'ye takdim edilen arzuhaller, ilgili oldukları yerlere havale edilerek, takip edilmeleri için Bâbiâli'den görevliler tayin edilirdi.

19. yüzyılın ikinci yarısında İslâm hukuku hükümleri kısmen kanunlaştırılmış, bu kanunların uygulanması görevi de geleneksel kadı mahkemelerine değil, Dîvân-ı Hümâyûn ve sadrazam dîvânlarının yerine geçmek üzere Avrupaî tarzda yeni kurulan meclislere verilmiştir.

1876 yılında I. Meşrutiyet'in ve ilk Osmanlı Anayasası olan Kanûn-ı Esâsî'nin ilânıyla, fert için kanunî bir hak olarak resmî makamlara müracaat ve şikâyette bulunma, yani arzuhal hakkı, Türk tarihinde ilk defa bir hukuk metninde - Kanûn-ı Esâsî'de- yer almış oldu.

Halk, Dîvân-ı Hümâyûn'a baş vurmanın dışında farklı yollardan da padişahlara arzuhal verirlerdi. Padişahların Cuma selâmlığına gidiş-dönüşleri, çeşitli yerlere yaptıkları ziyaretleri, Sürre-i Hümâyûn'un uğurlanması merasimleri halkın arzuhallerini padişahlara ilettikleri en önemli fırsatlardı. İslâm devletlerinde hükümdarlığın alâmetlerinden birisi olan hükümdar adına hutbe, Cuma namazında okunur, hükümdar da Cuma namazını genellikle bulunduğu yerdeki camilerden birinde halkla birlikte kılardı. Osmanlı padişahları klasik dönemden beri Cuma namazını kılmak için çeşitli camilere giderlerdi. Cuma namazı için camiye gidiş ve dönüşleri sırasında Cuma selâmlığı veya selâmlık resmi denilen alışılmış bir merasim yapılırdı. Osmanlılarda hükümdâr-halk bütünleşmesini sağlayan Cuma selâmlığı yalnızca merasim ve dinî bakımdan değil; hukukî, sosyal ve kültürel açılardan da büyük önem taşırdı. Padişahların uzak camilere gidiş ve dönüşlerine halk yakın ilgi gösterir, yol boyunca ve Cuma selâmlığı sırasında dilek ve şikâyetlerini verdikleri arzuhallerle bizzat doğrudan padişahlara iletirlerdi. 16-18. yüzyıllarda padişahların başta Ayasofya Camii olmak üzere Bayezid, Süleymaniye, Sultan Ahmed, Eyüp Sultan gibi camilerde Cuma namazı kıldıkları, 18. yüzyılın sonlarından itibaren Tophane, Kılıç Ali Paşa, Nusretiye, Fındıklı Molla Çelebi, Dolmabahçe, Beşiktaş Sinan Paşa, Mecidiye ve Ortaköy, Yıldız Hamidiye, Abbas Ağa, Çorlulu Ali Paşa, Sultan Selim, Kuleli, Anadolu Hisarı, Üsküdar'da Mihrimah Sultan, Atik Vâlide, İskele Vâlide Sultan, Ayazma ve Selimiye gibi değişik camilerde Cuma namazını ve selâmlık resmini ifa ederlerdi. Padişah Abdülmecid Cuma selâmlığı için her hafta farklı farklı camilere giderdi. Padişahların Cuma selâmlığına at üzerinde gitmeleri âdet olup, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren araba ile gitme usulü benimsenmiştir.

Dîvân'ın veya kadıların haksız hüküm verdiklerine inananların Cuma gününü gözleyerek, padişahın camiye gidişi sırasında geçeceği güzergâh üzerinde bekleyip, bir kamışın ucuna bağladıkları arzuhallerini padişahlara verdikleri Osmanlı ülkesine gelen yabancıların hatıratlarında da yer almaktadır. Herhangi bir engelleme nedeniyle padişaha ulaşamayanlar uzaktan bir paçavra veya hasır parçasını yakarak uzun bir sopa üzerinde tutarak şikâyetleri olduğunu, ancak padişaha ulaşamadıklarını anlatırlardı. Her zümreden ve her milletten halkın buna hakkı vardı.

Bir çok defa İstanbul'a gelen ve II. Selim'in Cuma selâmlığına şahit olan Protestan din adamı Stephan Gerlach, Müslüman, Hıristiyan, Yahudiler'den oluşan halkın iki sıra halinde yolda beklediğini, padişaha yaklaşarak temennada bulduklarını, ellerinde bulunan arzuhalleri Padişah önlerinden geçerken uzattıklarını, bu arzuhallerin görevliler tarafından toplandığını kaydetmiştir. Halkın verdiği arzuhaller padişahın emri ile görevliler tarafından toplanır, saraya döndükten sonra sadrazama gönderilerek birer birer okunur, arzuhal sunanlar bulunarak davaları dinlenir ve gereği yapılırdı.

Bu konuda sadrazamın ihmal ve gecikmesi padişahın sert tepkisine neden olur ve sorumlular cezalandırılırdı. Bundan dolayı sadrazamlar halkın toplu halde ve çok sayıda arzuhal vermesini engellemeye çalışırlardı. 18. yüzyıl sonlarında halkın arzuhallerini padişaha daha kolay ulaştırabilmeleri için Cuma namazında saflar

arasında dolaşan görevliler tarafından arzuhaller toplanır ve kısa özetleri listeler halinde hazırlanarak padişaha takdim edilirdi.

Sürre alaylarını uğurlanması merasimleri de halkın arzuhallerini doğrudan padişaha ulaştırmalarında önemli bir imkândı. Her yıl hac mevsiminde Sürre-i Hümayûn'un İstanbul'dan Mekke'ye gönderilmesi münasebetiyle sürre alayı denilen bir merasim yapılır, Hadim-ü'l Haremeyn (Mekke ve Medine'nin hizmetçisi) sıfatıyla Osmanlı padişahları Sürre-i Hümayûn ile Hicaz halkına para ve çeşitli hediyeler gönderirlerdi. Sürre alaylarının İstanbul'dan uğurlanışı merasimi sırasında halk da arzuhallerini doğrudan padişahlara ulaştırırdı. Bu verilen arzuhaller de aynen diğer zamanlarda verilen arzuhaller gibi özetlenir ve bu özetlerin üst kısmına kırmızı mürekkeple arzuhalle ilgili verilen karar kaydedilirdi.

Padişahların İstanbul'daki gezi ve ziyaretlerinde ve saraya geri dönüşlerinde halk tarafından arz ve takdim edilen arzuhallerin sayısı bir hayli fazla olurdu. Meselâ 1890 yılının Ramazan ayında Hırka-i saadet ziyareti için Topkapı Sarayı'na gidiş ve dönüşü esnasında II. Abdülhamid'e verilen arzuhallerin sayısı birkaç yüzü bulmuştu.

Padişahların geçtiği yol üzerinde bulunan bazı kimseler kurallara uymayarak arzuhallerini padişahın arabasına atarlardı. Bu tarz hareketler hem padişahı taciz, hem de padişahın geçtiği yolun güvenliğini tehdit etmekteydi. Selâmlık resmi sırasında arzuhal takdim etmek isteyenler arasında usulüne uygun hareket etmeyerek topluca padişahın arabasına yürüyerek heyecana yol açanlar da olurdu. Bu hareketleri tekrarlayanlar yargılanarak cezalandırılırdı.

Sefer ve avlanma dışında yurt gezilerine çıkmayan Osmanlı padişahlarının 19. yüzyılda halkla doğrudan görüşmek için memleket gezilerine çıkmaya başladıkları görülüyor. Politik ve sosyal bakımdan önemli olan memleket gezilerine çıkan ilk padişah II. Mahmud olmuştur. II. Mahmud, Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nun ilânından önce her sınıftan halkı buna alıştırmak amacıyla bazı faaliyetler gerçekleştirmiştir ki, bunlardan birisi de memleket gezileridir. II Mahmud dönemi, tahta çıkmış bir padişahın ilk defa halkla doğrudan temasa geçtiği, kamuoyu oluşturmak için yurt gezilerine çıktığı bir dönemdir. Bu gezileriyle Sultan Mahmud, özellikle Halife Hz. Ömer'in tebaasının yaşayışını yerinde görmek için sık sık dolaşması gibi bir tutum izlemiştir. Mahmud, yaptığı memleket gezileriyle halkın dertlerini dinleyerek, tebaasının yaşayışını yerinde bizzat görmüştür. Seyahatleri sırasında gittiği yerlerde fakirlere ihsanda bulunurken, tamire muhtaç cami, mescit, kışla, hastahane, köprü çeşme, mektep, han, hamam, su yolu gibi yapıları onartmıştır.

II. Mahmud ilk gezisinde Ocak 1830'da vapurla Tekirdağı ve Silivri'ye gitmiş, sonra İstanbul'a dönmüştür. Haziran 1831'de çıktığı ikinci yurt gezisinde Gelibolu'yu ziyaret ederek Müslüman ve gayrimüslimlerin liderleriyle görüşüp, fakirlere ihsanda bulunmuştur. Çanakkale ve çevresine giderek halka hediyeler dağıtmıştır. Çanakkale'den ayrılmadan önce şehrin en kalabalık caddesinden, çarşı içinden Cuma selâmlığına gitmiştir. Vapurla Gelibolu'ya dönen II. Mahmud, ertesi gün Edirne'ye geçmiş, şehre gelişinde güzergâhın sağına soluna dizilerek coşkuyla kendisini karşılayan halkı selâmlayarak, gittiği her yerde ayırım yapmadan fakirleri sevindirmiştir. Cuma namazını Selimiye Camii'nde kılıp, tebdilen Ali Paşa Çarşısı'nda halkın alış verişini izlemiştir. Ziyaret sırasında ihtiyacı olanlara yardımlar yapılmış, son Cuma namazı Üç Şerefeli Camii'nde kılınarak, her sınıf tebaanın coşkulu tezahüratları altında İstanbul'a dönüş için yola çıkmıştır. Yollarda dizilen İstanbul halkına da ihsanlarda bulunmuştur. Eylül 1833 tarihinde de Gemlik ve İzmit gezisine çıkan II. Mahmud Marmara bölgesi gezilerinin ardından Rumeli Gezisi'ni gerçekleştirmiştir. Nisan 1837'de Varna, Şumnu, Silistre, Ruscuk, Tirnova'ya gitmiş, yöneticiler, belde ileri gelenleriyle, metropolit, kocabaşı, çorbacıları da kabul eden padişah, değerli

hediyeler dağıtıp ve iltifatda bulunarak ayırım yapmadan bütün fakirlere ve mektep çocuklarına dağıtılmak üzere bol hediye dağıtmış, Eflak ve Boğdan voyvodalarını kabul ederek taltif etmiştir. Rumeli'ye yaptığı ziyaretleri sırasında II. Mahmud'a pek çok arzuhal verilmiş ve bunların gerekleri yerine getirilmiştir.

II. Mahmud'un ardından Osmanlı tahtına çıkan Sultan Abdülmecid de Tanzimat döneminde yapılan mülkî ve idarî düzenlemelerin işleyişini yerinde görmek üzere II. Mahmud gibi özel memleket ziyaretleri yapmış, 25 Haziran 1844 tarihinde İzmit, Mudanya, Bursa, Çanakkale, Midilli Adası'na yaptığı gezilerde oradaki cami, türbe gibi dinî mekânları, devlet arazilerini, civardaki fabrikaları gezip, memur ve muteber kimselere rütbeler ile kendisine arzuhal takdim eden fakir halkı hediyelerle taltif etmiştir. Abdülmecid'in seyahati sırasında kendisine verilen arzuhallerin konulması için iki adet "arzuhal sandığı" alınmış, Padişaha arzuhal takdim edenlere para yardımında bulunulmuştur. Abdülmecid'e Selânik ziyaretinde halk tarafından takdim edilen arzuhallerin özetleri bir deftere kaydedilip gerekleri yerine getirilmiştir.

Arzuhallerin cevaplandırılmasına ve aynı mesele ile ilgili olarak tekrar tekrar arzuhal takdimine meydan verilmemesi konusunda Osmanlı padişahları çok hassas davranmışlar, bu konularda gereğini zamanında yerine getirmeyen sadrazamları tehdit etmişlerdir.

Halkın arzuhallerine zamanında cevap verilmeyerek mağdur olduklarını öğrenen padişahlar, bu mağduriyeti önleyebilmek maksadıyla her dönem merkez ve taşradaki devlet yetkililerini uyaran emirleri çıkarmışlardır. Tanzimat'la birlikte başlayan kanunlaşma sürecinde bu konuda padişahların hassasiyetleri daha da artmıştır. Sultan Abdülmecid, arzuhallerin geciktirilmeden bir iki gün içinde cevaplandırılıp, gereğinin yapılarak halkın memnun edilmesi için büyük-küçük, idari-adli bütün devlet görevlilerine uyarıda bulunmuş, aksi harekette bulunanların sorumlu tutulacaklarını devletin resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi ile herkese duyurmuştur.

II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra, I. Meşrutiyet'in ilânı ve Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanûn-ı Esâsî'nin kabul edilmesiyle, yüzyıllardan beri Osmanlı idarecilerin vicdanî ve dinî bir görevi olarak uygulanan arzuhal hakkı, ilk defa Anayasa'da vatandaşların en temel hakları arasında güvence altına alınmıştır. Meclis'in kapatılarak Kanûn-ı Esâsî'nin askıya alındığı Abdülhamid döneminde, eskiden olduğu gibi arzuhal hakkı kullanılmaya devam edilmiştir. Arzuhal hakkının kullanılmasında çok titiz davranan Abdülhamid, arzuhallerinin dikkate alınarak gereğinin yapılmasına ve zamanında cevaplandırılmasına özel bir gayret göstermiştir. Bu konuda sadrazam dâhil, nâzırlara ve ilgililere sıklıkla sert uyarılarda bulunmuştur. Buna rağmen, arzuhal başvurularından sonuç alamayarak çaresiz kalan halk adalet ve merhamet dilemekte ve bu yolda müracaat ve şikâyetler devamlı tekrar edilmekteydi. Düzenli bir muamele yürütülerek şikâyete fırsat verilmemesine fevkalâde özen gösterilmesi ve arzuhal sahiplerinin kalplerini kırmayacak tarzda muamele yapılması için II. Abdülhamid defalarca özel emirler çıkarmıştır. Padişahlar başta olmak üzere yöneticiler, halkın tepkisini arzuhal vererek ve bundan sonuç alamadıkları zaman işi daha da ileri götürerek gösteri yapma tehdidinde vardırımlarından çekinirler ve buna meydan vermemeye gayret ederlerdi.

Osmanlı tebaası gayrimüslimler bazı alacakları ve kimi zaman da Osmanlı idaresini şikâyet gibi amaçlarla İstanbul'daki sefaretlere topluca arzuhal vermişlerdir. 1860 Haziranında sıkıntı içindeki hazine alacaklarını tahsil edemeyen Hıristiyan esnaf Bâbîâli'ye yürümüştür. Arzuhalleri Bâbîâlice kabul edilmeyen kalabalık esnaf Saray'a giderek arzuhal vermek istemiş, fakat Padişah rahatsız olduğundan Serasker Rıza Paşa işlerini halledilir diyerek kendilerini savuşturmuştur. Bunun üzerine içlerinden birkaç yüz kişi Fransız, İngiliz ve Rus sefaretlerine gidip birer

arzuhal vererek bağırap çağırarak Bâbiâli'yi şikâyet etmişlerdir. Arapkir Ermenileri adına düzenlenen ve yerel memurları şikâyet ile yakınmaları ihtiva eden yedi yüz altmış imzalı bir arzuhal Almanya, Rusya, İngiltere, Fransa ve İran sefaretlerine verilmiştir.

İrâdesine rağmen, maaşları düzenli ödenmeyen cami imamlarının selâmlık resminde arzuhal verecekleri, amaçlarına ulaşamazlarsa işi bırakacaklarını duyan II. Abdülhamid, selmâlık resminde verecekleri arzuhalin imamlardan alınarak, gereğinin yapılması için özel emir çıkarmıştır.

Kolera hastalığı sebebiyle Taksim suyunun içilmemesi ilân edilince bu yasağın kendilerini mağdur edeceğini belirten Kasım Paşa ve Tophane semtleri saka esnafının Padişah'a müşterek bir arzuhal vermeğe teşebbüs edecekleri öğrenilince Abdülhamid, halkın bu tür şikâyetlerine meydan verilmemek üzere hükümetin hızla gereğini yapması için husûsî irâde çıkarmıştır.

Osmanlı tebaası gibi, Osmanlı toprağında oturan veya bulunan yabancılar da arzuhal hakkından faydalanırlardı. Yabancıların arzuhalleri sadarete gönderilir, burada özet olarak tercüme ettirilerek yapılması gerekenler arzuhal özetlerinin üzerine yazılır ve padişaha arz edilir, padişahın irâdesine göre gerekleri yerine getirilirdi. Padişahın sadaka talebinde bulunan yabancıların arzuhallerine cevap verilir, gereğinin yapılması sadrazamın irâdesine bırakılırdı. Bazı özel durumlarda yabancı tebaa mensupları padişahın izniyle, bizzat padişahın huzuruna çıkarak arzuhallerini takdim edebilirlerdi. Mesela, kıtlık sebebiyle İrlanda halkına Padişah'ın ihsan ettiği bin liraya teşekkür etmek amacıyla İrlandalılar arzuhallerini İstanbul'a gelerek Padişah Abdülmecid'e kendileri takdim etmişlerdir.

Osmanlı Devleti'ne yaptıkları ziyaretleri sırasında yabancı ülke hükümdarlarına kendi tebaaları ve diğer tebaa tarafından arzuhaller verilmiştir. Alman İmparatoru II. Wilhelm ve eşi İmparatoriçe'ye İstanbul ziyaretlerinde hediyelerle birlikte, Alman ve diğer tebaadan bazı kadınlar tarafından çeşitli arzuhaller de sunulmuştur.

Arzuhaller, Osmanlı bürokrasisinde damgalı kâğıt kullanımı kabul edilinceye kadar âdî denilen taktirlik kâğıdın sadece alt kısmına yazılmış, bütün bürokratik işlemler bu kâğıt üzerinde yürütülmüştür.

Tanzimat'ın ilk yıllarında hazineye gelir getirici bir araç olarak damgalı kâğıt kullanılmaya başlanmıştır. Alım-satım ve diğer muamelelerde kullanılan senetler ve yürürlükte olan belgelerde damgalı kâğıt uygulamasına geçilince arzuhallerin de soğuk damga ile damgalanmış kâğıtlara yazılması esası getirilmiştir.

Soğuk damgaların kısa sürede bozulması üzerine ortasında padişahın tuğrası, tuğranın üst tarafında matbu damganın yer aldığı arzuhallik kâğıtlar kullanılmaya başlanmıştır. 1873 yılında damgalı arzuhal kâğıtlarının yerine pul kullanılmasına geçilmiştir. Arzuhallerin sol alt kısımlarına üzeri arzuhal sahibinin mühür ve imzasıyla iptal edilen belli kıymette damga pulu yapıştirilmesi kabul edilmiştir.

Arzuhaller, düzenleniş biçimlerine göre mahzar (arz-ı mahzar), müzekkere arzuhal, telgraf arzuhal, fotoğraflı arzuhal, matbuu arzuhal gibi farklı isimler almışlardır.

Mahzar (arz-ı mahzar), Osmanlı bürokrasisinde resmî makamlara şikâyet, istek, teşekkür gibi hususlarda takdim edilen çok imzalı arzuhaldir. İlk örnekleri 16. ortalarında görülen mahzar türü belgelerin sayısı 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmış, 18 ve 19. yüzyıllarda resmî makamlara toplu başvuru geleneğinin göstergesi olarak iyice yerleşmiştir. Mahzarlar büyük ebattaki kâğıtlara yazılırlardı. Erken tarihlilerin eni 28-32 cm, boyu 40-46 cm arasında, küçük ebada iken zamanla ebadın büyüdüğü, 19. yüzyılda çoğunlukla en 40-53 cm, boyu 50-75 cm gibi büyük ebatlı, genellikle fligransız, âharsız kaba kâğıtlara çeşitli yazı türleri kullanılarak yazıldıkları görülüyor. İstanbul ve taşra halkı Müslim-gayrimüslim bir meseleyle karşılaştıklarında

seslerini duyurabilmek için sıklıkla mahzara başvurmuşlardır. Mahzarlarda genellikle tarih bulunmaz, tarihlilerde ise bitiş cümlesinden sonra yer alırdı. Mahzar türü arzuhallerin altında arzda bulunanların isimleri ve mühürleri yer alır, böylece şikâyet, teşekkür vb. topluca yapılmış ve adı bulunan herkes tarafından tasdik edilmiş bir arzuhal niteliği kazanırdı. İmza ve mühürler mahzarın kimlere ait olduğunu ve sıhhatini gösteren en önemli unsurlar olup, imzalar tasdik ibaresi, şahıs adı veya lakabı, görevi ve mevkii gibi başlıca üç unsurdan ibaretti. Mühür yerine parmak basıldığı da olurdu.

Osmanlı tebaası olan gayrimüslimler kimi zaman mahzarları kendi dillerinde yazmışlardır. Türkçe dışındaki dillerde verilen mahzarların bürokratik işlemlerini çabuklaştırmak için kısaca Türkçe özetleri hazırlanırdı. Osmanlı toplumunda toplu dilekçe geleneğini yansıtan mahzarlar halk ve idareciler arasındaki bağları, devletin sosyal zümrelere karşı tutumunu yansıtmaya bakımından oldukça önemli belgelerdir.

19. yüzyılın ortalarında bir ara arzuhallerin bilinen formunun dışında farklı ebattaki kâğıtlara müzekkere biçiminde yazıldığı görülmektedir. Bu türde yazılan arzuhaller, küçük ebattaki kâğıtlara yazı yukarıdan aşağıya doğru her satırda gittikçe daralan biçimde müzekkere şeklinde yazılmıştır. Arzuhallerin âdî kâğıtlara müzekkere şeklinde yazılması hem devletin gelirlerini azalttığı hem de bürokratik işlemlerde güçlük çıkardığı için yasaklanmıştır.

Telgrafın Osmanlı bürokrasisinde kullanılmaya başlanmasından sonra taşradan birisi isterse İstanbul'a gelmeden arzuhalini telgrafla padişah, sadrazam, nezâretler ve diğer ilgili makamlara gönderebilirdi. Aynen bir telgraf formunda yazılan arzuhallerin alt tarafında arzuhal sahibinin, müşterek arzuhal ise arzuhal verenlerin isim ve imzaları bulunurdu.

Son dönemde bazı arzuhallere (istidalar) vesikalık fotoğraf yapıştırılmış, bu tür fotoğraflı arzuhallerde arzuhal yerine istida kelimesi kullanılmıştır.

Yabancıların Türkçe dışındaki dillerde verdikleri arzuhaller tercüme edilir ve özet olarak listelenirdi.

Saraya verilen arzuhallerin bir kısmını, padişaktan yardım ve merhamet dileğinde bulunan sadaka arzuhalleri oluşturmaktaydı. Bu tür arzuhaller incelenir, arzuhal sahibi gerçekten ihtiyaç sahibi ise padişah tarafından kendisine ihtiyaçları nisbetinde sadaka verilirdi.

Dîvân-ı Hümâyûn'un önemini koruduğu dönemlerde Dîvân esnasında ihtiyaç sahiplerine ve İslâm dinini seçenlere verilmek üzere hazırlanmış nakit kesesi sadrazamın yanında hazır bulundurulur ve o anda dağıtılırdı. Bâbîâli'nin önemi artınca ihtiyaç sahipleri arzuhal ile Bâbîâli'ye müracaat ederek atıyye-i seniyye talep ederlerdi.

Tanzimat'tan sonraki dönemde Bâbîâli'ye verilen arzuhaller genellikle ilgili olduğu dairelere sadaret tezkireyle gönderilirdi. Bu tezkirelerin hükmü ise sadece işi merciine havale etmekten ibaret olup, işin sonucu usûl ve nizâmına uygun olarak merciinde kararlaştırılırdı.

Saray'a takdim edilip sadarete havale edilenler ve sadarete sunulan arzuhaller ilgili oldukları yerlere arzuhal özetini de ihtiva eden sadaret tezkiresiyle birlikte gereği yapılmak üzere gönderilirdi. Sadaret tezkirelerinde arzuhallerin özetleri, arzuhallerdeki şikâyet ve taleplerin özelliklerine göre uzun veya kısa olabilirdi.

Padişaha ve Bâbîâli'ye takdim olunan arzuhallerin ilgili yerlere havale usulü II. Abdülhamid döneminde daha sistematik bir hale getirilerek cetveller düzenlenmeye başlandı. Arzuhallerin numara, tarih, geliş tarihi, ne hakkında olduğu ve havale edildiği ilgili kurumda ne gibi bir muamele gördüğünü belirten cetveller Saray'a gönderilirdi. Bu cetveller daha sonra defterlere dönüştürülmüştür. Arzuhal özet cetvelleri formatında hazırlanan deri kaplı bu defterlerin sayfa başlıkları çiçek motifiyle süslü ve renkli olarak hazırlanmış, muamelat kısmı kırmızı renkli mürekkeple yazılmıştır.

Arzuhalci Esnafı

Arzuhalcilik, Osmanlı toplumunda her dönem ihtiyaç duyulan ve rağbet edilen bir meslek olmuştur. Osmanlı Devleti'nde halkın haklarını korumak için devlete yapılacak başvuruları şekle bağlamakla yani, arzuhalleri yazmakla görevli kişiler arzuhalcilerdi. Resmî izinle yapılabilen arzuhalcilik, teşkilâta bağlı bir meslek olup, arzuhalciler arzuhalcibaşının denetimi altındaydı. Arzuhalci ve yazıcı esnafı, halkın şikâyet ve taleplerini yazıya döken, mektuplarını kaleme alan, yani belge üreticisi olan esnaf takımıydı.

17. yüzyılın ünlü Türk Seyyahı Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde, İstanbul yazıcı esnafının yani arzuhalcilik yapanların sayısını 500 ve arzuhalci dükkânlarının sayısını da 400 olarak kaydetmiştir. Tanzimat'ın hemen öncesinde ise Yeni Camii avlusunda 11 tane yazıcı esnafı bulunuyordu. 1854 yılı sonlarında İstanbul, Galata, Eyüp, Üsküdar'daki arzuhalci esnafının sayısı 159'du. 1860 ortalarında Yeni Camii avlusunda, Postahâne-i Âmire bitişiğinde arzuhal, mektup gibi belge yazan yazıcı esnafının sayısı 18, Mart 1867'de Bâbüâli civarında bulunan arzuhalci denilen yazıcıların sayısı 30'du.

Arzuhalciler eski zamanlardan beri bir şikâyet ve istekle Dîvân-ı Hümâyûn'a müracaat eden ihtiyaç sahiplerinin arzuhallerini yazmaya memur edilmişlerdi. Arzuhalci esnafı mesleklerine ad olan arzuhal ile birlikte, selâm mektupçuluğu, ferağ ve intikal, nikâh belgesi, mazbata, mukavele, mürûr tezkiresi için kefalet senetleri, bazı kadın ve erkekler için aşk mektuplarının (muhabbetnâme) da aralarında olduğu her türlü belgeyi yazarlardı.

Okur-yazar olmak arzuhalcilik mesleğini yapmak için yeterli bir ölçü değildi. Arzuhalcinin yazısının iyi olması (hoşnüvis), şeriati, kanunları, yasaklanmış şeyleri, yürürlükte olan kuralları iyi bilmesi, namuslu olması gerekirdi. Ayrıca, arzuhal yazımı dikkat, tecrübe, usul bilmeyi de gerektiren bir iş olduğundan, arzuhallerin bu niteliklere sahip ehil kimseler tarafından yazılması gerekirdi. Arzuhalcilik mesleğine seçimle girilirdi. Arzuhalci olmak isteyen adaylar, arzuhalcibaşının da içinde yer aldığı bir kurul önünde imtihanı başardıktan sonra izin tezkiresi alarak arzuhalciliğe başladılar. Eski dönemlerde olduğu gibi 19. yüzyıl ortalarında da arzuhalciler usûl ve nizâmına uygun ve tezkire ile izinli olarak mesleklerini yapmaya devam ettiler.

Kendi ifadeleriyle arzuhalciler, genellikle başka bir taraftan geliri olmayan cami avlularında, devlet dairelerinin önlerinde, pazar yerlerinde, duvar diplerinde sanatlarını icra ederek hayatlarını zorlukla sürdürmeye çalışan kazançları çok az olan kimselerdi. Arzuhalciler tarafından yazılan arzuhal, lâyiha senet türü belgelerin kanunlarla yasaklanmış olmasına rağmen, dava vekilleri (avukatlar) ve bazı kalem kâtipleri ve memurlar tarafından yazılması arzuhalcilerin iş sahasını daraltmıştır. Özellikle büyük davalarla ilgili yazılan arzuhaller, lâyhalar ve diğer senetlerin yazımının dava vekillerinin tekellerine geçmiş olması, alacak senetlerinin hepsinin matbu senetlere yazılması arzuhalcileri işsiz bırakmış ve arzuhalcileri zor duruma sokmuştur. Bu da ailelerinin geçimlerini arzuhal yazıcılığıyla sağlayan, işleri azalan veya işsiz kalan arzuhalcilerin sızlanmalarına ve şikâyetlerine sebep olmuştur. Bu tür hareketlere girişenleri engellemek isteyen devlet, bu yasağı ihlal eden kâtip ve memurları sürgün gibi çeşitli cezalara çarptırmıştır.

Arzuhalciler arasında, Dîvân -ı Hümâyûn'da kâtiplik yapmış ve bu mesleği çok iyi bilen arzuhalcilerin yanında az buçuk okuma yazma bilenlerin de arzuhalcilik yaptığını rastlanırdı. Ayrıca, devletin tayin ettiği arzuhalcilerin dışında bazı kişiler dükkân köşelerinde, kahveci dükkânlarında, medrese ve cami köşelerinde kanuna

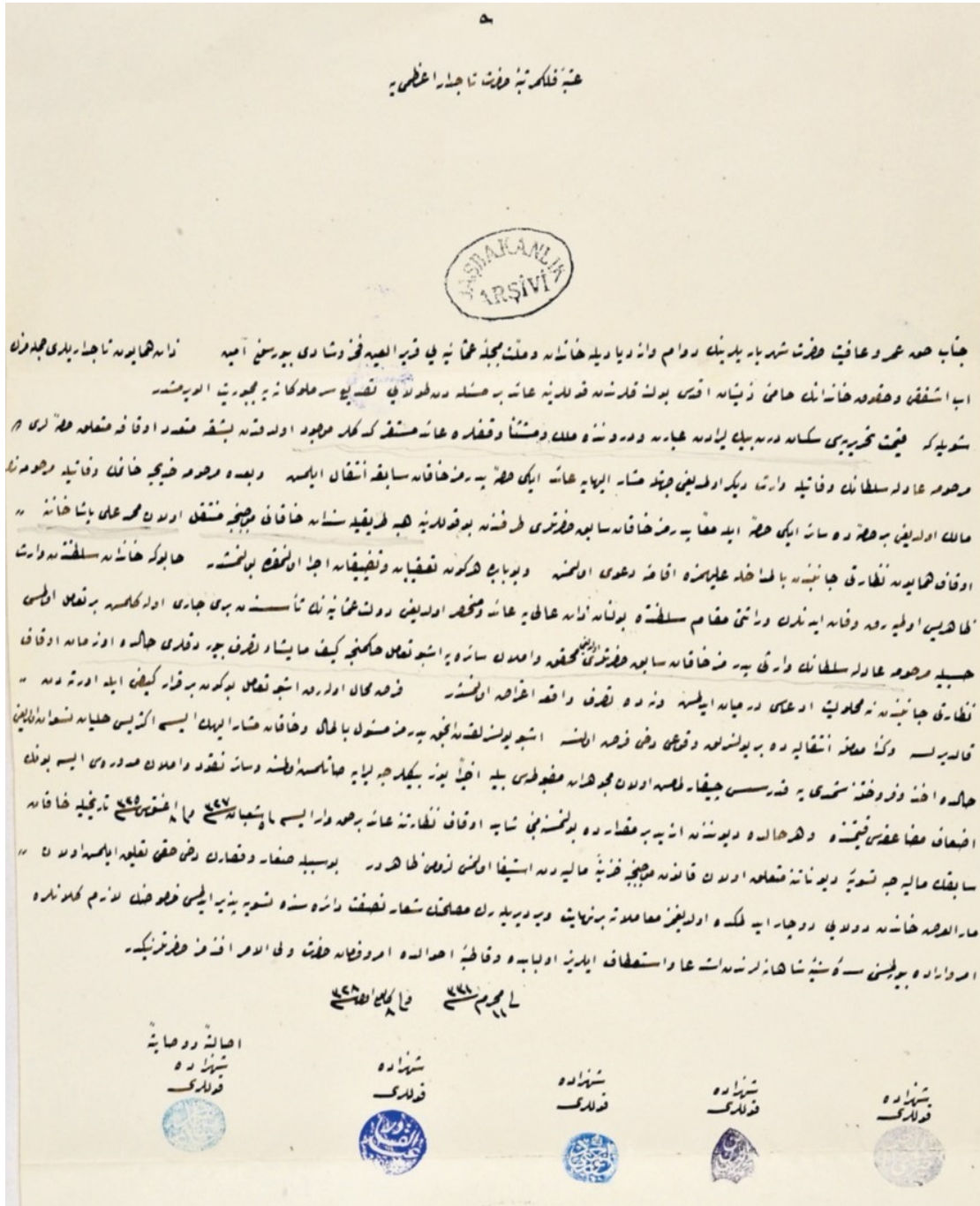
aykırı bir tarzda usulsüz olarak arzuhaller yazarlardı. Bu kişiler yani izinsiz arzuhal yazanlar şiddetle cezalandırılırdı. Arzuhalcilerin mesleklerini kötüye kullanmaları suç sayılırdı ve yasaktı. Mesleklerini kötüye kullananlar meslekten men, sürgün, hapis gibi çeşitli cezalara çarptırılırlardı. Arzuhalcilerin mesleklerini kötüye kullanarak yaptıkları suistimaller arasında evrakta tahrifat yapmak, sahte evrak düzenlemek, evrak takipçiliği yapmak, arzuhal yazdırmanın arzuhallerinde rızaları dışında ifadeler kullanmak gibi suçlamalar bulunmaktaydı.

Arzuhalcilerin sermayesi birkaç deste kâğıt ve zarf, kamış kalem, mürekkep, kurutma tozu gibi yazı malzemeleri ve bir rahleydi. Hikâyelere, romanlara, tablolara, kartpostallara konu olan arzuhalciler, Avrupalı seyyahların en fazla dikkatini çeken Osmanlı esnaf gruplarından birisi olmuş, İstanbul'a gelen hemen hemen bütün seyyahlar eserlerinde arzuhalcilere yer vermiştir.

Alman seyyah Gustav Rasch, eserinde Üsküdar çarşısında bir yazıcının /arzuhalci ve onun mekânını "... bir yazıcı tezgâhını kurmuştu. İş yaptığı barakanın açık tarafı, istisna olarak bir kapı ve camla kapatılmıştı. Pencerenin camları, yaptığı işi belirtmek için çelik kalem uçları ve yazılı kâğıt parçalarıyla dekore edilmişti. Alçak bir divanın üzerinde küçük, yaşlı bir adam oturuyordu. Önünde yazı malzemeleri bulunan bir masa, masanın etrafında iki adam, düşüncelerini dikte ettiriyordu. Masada koyu kahve fincanı ile yanında çubuk eksik değildi ..." diye tasvir etmişti.

J.H.A. Ubcini'ye göre: meslekler içinde en ilgi çekici olanları arzuhalci ve kayıkçınıdır.

Arzuhalciler münhasıran Türklendir ve yazıhaneleri genellikle çarşıların ve camilerin etrafındadır. Hemen hemen serbest bir meslek olan arzuhalcilik için bir ön tahsil şart olup, arzuhalci kalem adamıdır ve efendi unvanına hak kazanmıştır. Yere bağdaş kurmuş, önlerinde bir karış yüksekliğinde bir sehpa, üstünde bir tabaka kâğıt ve mürekkep hokkası; içine kalem, çakı gibi gereçlerini koydukları kutu kemerde olduğu halde burunlarına bir gözlük sıkıştırıp müşteri beklerler. Türkiye'de okur-yazar sayısı az olduğundan işsizlik nedir, bilmezler. Kimi zaman bir bekâr ailesine mektup, kimi zaman bir sanatkâr vezire sunulacak bir arıza yazdırmaya gelir; bazen bir anne ufak bir kâğıda Kur'an-ı Kerim'den bir ayet yazdırıp muska diye hasta oğlunun boynuna asar..."

Αίτηση των πριγκίπων Mehmed Selim, Abdülkadir, Ahmed Nuri, Mehmed Burhaneddin και Abdürrahim Hayri προς το υπουργικό συμβούλιο

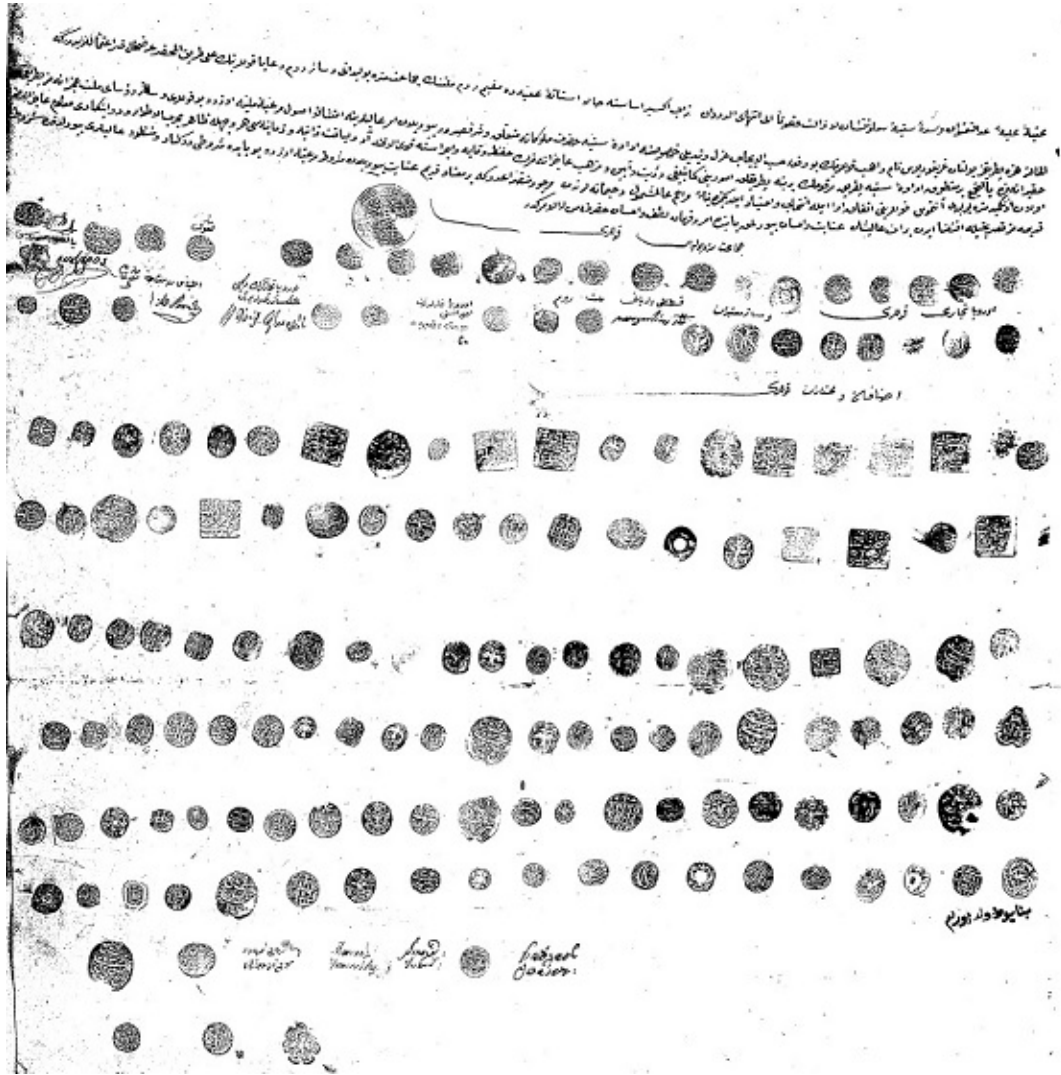
Şehzâdeler Mehmed Selim, Abdülkadir, Ahmed Nuri, Mehmed Burhaneddin, Abdürrahim Hayri'nin sadarete müşterek arzuhalleri (Y.EE Kâmil Paşa Evrakı, 86-35/3489, BOA, İstanbul)

Atebe-i felek-mertebe-i hazret-i tâc-dâr-ı a'zamîye

Cenâb-ı Hakk ömr ü âfiyet-i hazret-i şehriyârîlerinin devâm ve izdiyâdıyla hânedân ve millet-i mübeccele-i Osmaniyyeyi karîrî'l-ayn fahr ü şâdî buyursun âmin zât-ı hümâyûn-ı tâc-dârîleri cümlemizin eb-i eşfâkı ve hukûk-ı hânedânın hâmî-i zîşân-ı akdesi bulduklarından kullarına âit bir mes'eleden dolayı tasdî'-i ser mülûkâneye mecbûriyyet elvermişdir şöyle ki kıymet-i tahrîriyyesi seksen dört bin liradan ibâret ve derûnunda mülk ve müstesnâ vakıfl ara âid müstekarr gedikler mevcûd oldukdan başka müteaddid evkafa müteallik hisseleri de merhûme Adile Sultan'ın vefâtıyla vâris-i diğeri olmadığı cihetle müşârun-ileyhâya âid iki hisse pederimiz hâkan-ı sâbık intikâl eylemiş ve ba'dehu merhûme Hadice Hanım'ın vefâtıyla merhûmenin mâlik olduğu bir hisse de sâir iki hisse ile ma'an pederimiz hâkan-ı sâbık hazretleri tarafından bu kullarına hibe tarîkiyle senedât-ı hâkanî mûcibince müntakil olan Mehmed Ali Paşa Hânî'na Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti cânibinden bi'l-müdâhale aleyhimize ikâme-i da'vâ olunmuş ve bu bâbda her gün ta'kîbât ve tazyîkât icrâ olunmakda bulunmuşdur halbuki hânedân-ı saltanat vâris-i zâhirîsi olmayarak vefât idenlerin verâseti makâm-ı saltanatda bulunan zât-ı âliye âid ve münhasır olduğu Devlet-i Osmaniyye'nin te'essüsünden beru cârî olagelmüş bir te'âmül olması hasebiyle merhûme Adile Sultan'ın vârisi pederimiz hâkan-ı sâbık hazretleri olduğu muhakka ve emlâk-i sâireye işbu te'âmül hükmünce keyfe mâ-yeşâ' tasarruf buyurdıkları halde o zaman Evkaf Nezâreti cânibinden ne mahlûliyyet iddiâsı dermeyân idilmiş ve ne de tasarruf-ı vâkı'a i'tirâz olunmuşdur farz-ı muhâl olarak işbu teâmül bu gün bir karâr-ı keyfi ile ortadan kaldırılrsa ve kezâ muâmele-i intikâliyyede bir yolsuzluk vuku' dahi farz olursa işbu yolsuzlukdan ancak pederimiz mes'ûlün bi'l-mâl ve hâkan-ı müşârun-ileyhin ise ekserîsi nisvân olduğu halde ahz ü fûruhtuna şimdîye kadar ses çıkarılmamış olan mücevherât-ı mazbûtası bile âhiren yüz binlerce liraya satılmış olmasına ve sâir nukûd ve emlâk-ı müdevviresi ise bunun iz'âf-ı muza'afası kıymetinde ve her halde duyûnundan ezîd bir mikdarda bulunmasına mebnî şâyed Evkaf Nezâreti'ne âid bir hak var ise fî 5 Şaban sene 327 ve fî 8 Ağustos sene 325 tarihiyle hâkan-ı sâbıkın mâliyyece tesviye-i duyûnâtına müteâllik olan kanûn mûcibince hazîne-i mâliyyeden istîfâ olunması lüzûmu zâhirdir bu sebeble sığâr ve kısârın dahi hakkı ta'lik eylemiş olan mârû'l-arz hândan dolayı düçar edilmekde olduğumuz muâmelâta bir nihâyet virdirilerek maslahatın şi'âr-ı nasfet dâiresinde tesviye-pezîr idilmesi husûsunun lâzım gelenlere emr ü irâde buyurulmasını sūdde-i seniyye-i şâhânelerinden istid'â ve isti'tâf eyleyiz ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimiz hazretlerininindir

fî 11 Muharrem sene 331 ve fî 8 Kânûn-ı Evvel sene 328

âsâleten ve vesâyeten şehzâde kulları
 mühür Mehmed Selim; şehzâde kulları
 mühür Abdülkadir; şehzâde kulları
 mühür Ahmed Nuri; şehzâde kulları
 mühür Mehmed Burhaneddin; şehzâde kulları
 mühür Abdürrahim Hayri

Αίτηση του μητροπολίτη και της ρωμείικης κοινότητας σχετικά με την εκλογή του Ανθίμου ως μητροπολίτη Νικομήδειας λόγω της αποχώρησης από τη θέση του μοναχού Γρηγορίου

Patrik Grigoriyos adlı rahibin azli dolayısıyla İznikmid metropolidi Antimos'un seçildiğine dair Rum milleti cemaati ve metropolidi tarafından verilen arzuhal (HAT 1352/52859, BOA, İstanbul)

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
National Hellenic Research Foundation

Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Χορηγός Προγράμματος:

